

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Bakalářská práce

2011

Klára Kleňhová

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Bakalářská práce

**Juan Valverde de Hamusco v kontextu renesanční
filozofie a medicíny**

Klára Kleňhová

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Juan Valverde de Hamusco v kontextu renesanční
filozofie a medicíny**

Klára Kleňhová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Černá, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2011

Děkuji paní PhDr. Janě Černé Ph.D., vedoucí této bakalářské práce, za cenné rady a připomínky, za zapůjčení literatury a především za čas, který strávila vedením mé práce.

Obsah

1. ÚVOD	7
2. AUTOR VE STÍNU DOBY	10
2. 1. ŽIVOT A DÍLO	10
2. 2. HUMANISTICKÁ ITÁLIE.....	11
2. 3. GYMNASIUM PATAVIUM.....	13
2. 4. GNÓTHI SEAUTON, NOSCE IPSUM	15
2. 5. OSLAVA ČLOVĚKA A JEHO TĚLA.....	18
2. 6. TRADICE A RENOVACE	22
3. HISTORIA DE LA COMPOSICIÓN DEL CUERPO HUMANO	25
3. 1. RENESANČNÍ ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU	25
3. 1. 1. VALVERDEHO REFLEXE STAVU ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU.....	25
3. 1. 2. VÝVOJ ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU	25
3. 1. 3. INTERPRETACE VALVERDEHO POSTOJE KE ŠPANĚLSKÉ ANATOMII.....	28
3. 2. PROJEVY HUMANISMU V DÍLE JUANA VALVERDEHO.....	30
3. 3. PROJEVY TRADICE V DÍLE JUANA VALVERDEHO	32
3. 3. 1. HUMORÁLNÍ FYZIOLOGIE	32
3. 3. 2. FUNKCIONÁLNÍ KONCEPCE LIDSKÉHO TĚLA	33
3. 3. 3. GALÉNOVSKÁ TELEOLOGIE	35
3. 3. 4. NÁSLEDOVÁNÍ PRAXE ALEXANDRIJSKÝCH LÉKAŘŮ	37
3.4. ODKLON OD TRADICE A NOVÉ POZNATKY V DÍLE JUANA VALVERDEHO	38
3. 4. 1. KRITIKA GALÉNOVY ANATOMIE.....	38
3. 4. 2. METODA POPISU LIDSKÉHO TĚLA.....	39
3. 4. 3. KRITIKA VESALIA	42
3. 4. 4. POPIS MALÉHO KREVNÍHO OBĚHU.....	43
3. 5. SENTIDOS EXTERIORES	45
3. 6. ROZMANITOST LIDSKÝCH TĚL A JEJICH JEDNOTA.....	47
3. 7. ILUSTRACE	48
4. ZÁVĚR	52
BIBLIOGRAFIE	55
5. RESUMEN.....	58
PŘÍLOHY	60

1. ÚVOD

V renesanci panovalo velmi úzké sepětí mezi filozofií a medicínou. Podnět tomuto vztahu dávaly uznávané spisy antických autorů Hippokrata, který hovořil o ideálu lékaře-filozofa, či Galéna, jehož dílo nese název *Quod optimus medicus idem sit et philosophus* (*O tom, že nejlepší lékař je zároveň filozofem*). Vztah mezi medicínou a filozofií lze spatřit jak v praktické medicíně, která věnovala pozornost zejména astromagické medicíně či paracelsismu, tak v medicíně univerzitní, kde zájem směřoval zejména k problematice okultních kvalit, astromedicíně, humorální fyziologii a anatomickým projektům.¹ Předmětem mé práce je posledně zmíněné, tedy anatomie. Hodlám se však zaměřit i na činnost lidského těla, tedy fyziologii.

Velmi častým předmětem studií o renesanční anatomii se stala postava italského anatoma Andrea Vesalia, který prostřednictvím svého spisu *De humani corporis fabrica* přispěl k narušení vlivu tradičních autorit. Vesaliovo dílo se stalo velkou inspirací pro další slavné anatomy renesanční epochy, kterými jsou například Realdo Colombo či Gabriele Fallopio.²

Já se ve své práci hodlám zaměřit na jinou postavu renesanční anatomie, a to na španělského anatoma Juana Valverdeho de Hamusco. Ačkoliv je tento autor méně známý a jeho jméno není tolik spojené s inovací renesanční anatomie, jako v případě Vesalia, prostřednictvím jeho nejslavnějšího díla *Historia de la composición del cuerpo humano* lze dobře zachytit myšlenkové pozadí renesanční epochy.

Vzhledem ke skutečnosti, že doposud nebylo Valverdeho dílo přeložené do českého jazyka, opírám se pouze o svůj překlad. Pro moji práci bylo důležité zaměřit se především na úseky, na nichž lze dobře demonstrovat projevy tehdejšího myšlení a tendence v anatomii.

Další dílčí primární zdroje taktéž analyzuji a interpretuji z cizího jazyka, a to z jazyka španělského, anglického a německého. Jedná se například o anglický překlad Vesaliova díla, se kterým pracuji, abych v práci mohla vytyčit společné a odlišné znaky obou autorů.

Jelikož chci do mé práce také zakomponovat filozofické pojetí člověka v renesanci, pracuji s dílem Giovanniho Pico della Mirandoly *O důstojnosti člověka*. Dále se věnuji analýze a interpretaci dvou španělských renesančních pojednání o důstojnosti člověka *Fabula del hombre* a *Dílogo de la dignidad del hombre* autorů Juana Luise Viveše a Fernána Peréze Olivy. V rámci této problematiky pracuji také s německým překladem díla Gianozza Manettiho *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*. Kritériem výběru těchto tří

¹ NEJESCHLEBA, T., Renesanční medicína: Academici versus practici, in: FIALOVÁ, L.; KOUBA, P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 38–45.

² NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, s. 52.

renesančních spisů je přítomnost chvály lidského těla, která je taktéž znatelná v díle Jana Jessenia *Průběh pražské pitvy*, které rovněž v mé práci uvádím.

Vzhledem k faktu, že *Historie* je dílem lékařským a je tedy vědeckého charakteru, pracuji se současnou historiografií vědy jako například *The Cambridge History of Science Vol. III: Early modern Science*, prostřednictvím které uvádím důležitá fakta spjatá s vědou v renesanci.

Z české literatury pracuji převážně s texty Tomáše Nejeschleby, neboť jsou v nich řešena některá z klíčových témat renesanční filozofie a medicíny. Další informace vztahující se k vybraným problémům renesanční anatomie čerpám ze studií americké autorky Nancy Siraisi.

V první části práce se zaměřuji na dobový kontext. V jeho rámci charakterizuji tehdejší intelektuální prostředí, ve kterém Valverde působil.

V první kapitole líčím stručně Valverdeho život. Poté se zaměřuji na jeden z hlavních rysů dobové Itálie, na renesanční humanismus a na jeho hlavní specifika. Cílem této kapitoly je poukázat zejména na význam antického světa a starověkých textů v renesanci, neboť tyto aspekty lze později spatřit i ve Valverdeho díle.

Charakteristika padovské univerzity tvoří náplň druhé kapitoly. Zde se zaměřuji především na metodu výzkumu v anatomii, kterou byl Valverde ovlivněn.

Čtvrtá kapitola se věnuje dobovému fenoménu pitev a jejich významu pro anatomickou praxi. Stejně pro tuto kapitolu je výčet ospravedlnění pitevní praxe v renesanci. Součástí kapitoly je i popis vývoje anatomických divadel, ve kterých se pitvy praktikovaly.

V další kapitole se zaměřuji na oslavu člověka, a to především na oslavu jeho tělesnosti. Abych poukázala na provázanost filozofie s anatomí, pracuji nejen s filozofickými texty, nýbrž i s dílem anatoma a filozofa Jana Jessenia. S těmito texty pracuji během celé mé práce.

V kapitole šesté hovořím o druhém stejném rysu humanismu, a to o textové kritice, na základě které se postupně vyvíjela nedůvěra v antické texty. Tato kapitola má poukázat na tendenci tehdejších učenců antické autory jak následovat, tak kritizovat.

Poté již přecházím k druhé části práce, kde interpretuji Valverdeho dílo. Nejprve se věnuji obsahu Valverdeho dedikace. Zde porovnávám Valverdeho tvrzení o úrovni španělské anatomie s fakty, které jsem obdržela ze sekundární literatury. Tato kapitola tak čtenáře schematicky seznamuje se španělským medicínským prostředím v renesanci a problematikou španělské renesanční vědy obecně.

V další kapitole poukazuji na projevy humanismu ve Valverdeho díle. Zde vycházím převážně z Valverdeho dedikace a prologu k *Historii*.

Konkrétní projevy tradice ve Valverdeho díle tvoří další část mé práce. Zde se zaměřuji na humorální fyziologii, funkcionální stránku lidského těla, teleologii a vivisekci živočichů, která byla prováděna alexandrijskými lékaři.

Důležité je však poukázat i na tendenci opačnou, tedy na kritiku autorit, v případě medicíny na kritiku Galéna. V této dale kapitole uvádím, v čem Valverde následuje Vesalia a v čem svého učitele Colomba. Poměrně detailně se věnuji v renesanci velmi diskutované tématice, a to malému krevnímu oběhu, v jehož rámci se Valverde společně s Colombem odklání od dřívějších spisů.

Poslední tři kapitoly jsou věnovány dílčím tématům, a to oslavě smyslů sluchu a zraku, problému uniformity a rozmanitosti lidských těl a ilustracím.

Cílem mé práce je zasadit Juana Valverdeho do kontextu renesance a alespoň zčásti vylíčit povahu jeho díla. *Historii* v průběhu mé práce uvádím do souvislosti s dílem Andrea Vesalia. Chci poukázat jak na prvky, které Valverde s Vesaliem sdílí, tak na tendence opačné, tedy v čem se Valverde od Vesalia odklání a v čem naopak souhlasí s autory jinými. Dále chci analyzovat, jakými renesančními anatomickými koncepcemi se nechal Valverde inspirovat. Pokusím se také zhodnotit, v čem tkví význam Juana Valverdeho a jeho díla, a to jak ve Španělsku, tak v evropském kontextu. Zhodnotím také, do jaké míry Valverde ve svém díle využívá dobových filozofických koncepcí a jak pojímá člověka. Poslední otázkou, kterou chci zodpovědět, je, zdali se Valverde nějak odlišuje od dobového standardu či naopak odpovídá obrazu typického renesančního učenice.

2. AUTOR VE STÍNU DOBY

2. 1. ŽIVOT A DÍLO

Informace o životě španělského anatoma Juana Valverdeho de Hamusco jsem čerpala z úvodní studie Valverdeho díla *Historia de la composición del cuerpo humano*, kterou sepsal Pedro Laín Entralgo. Laín zde sice Valverdův život líčí velice stručně, avšak ze všech studií o Valverdeho životě a díle, které jsem měla k dispozici, jsem Láinovu studii shledala za nejvhodnější, neboť je nejucelenější.

Juan Valverde se narodil přibližně roku 1625 v Amuscu, malé obci provincie Palencie nacházející se ve společenství Kastilie a León. O jeho rodině a dětství nejsou k dispozici žádné zprávy. I Valverdeho dospívání je nejasné a spekulativní. V mládí pravděpodobně navštěvuje univerzitu ve Vallaloidu, poté, v roce 1542, tedy v 17 letech, odchází do Itálie. Co přesně Valverdeho vede k odchodu v tak raném věku, není známo. Jisté však je, že o dva roky později, roku 1544, navštěvuje přednášky anatomie slavného italského anatoma Realda Colomba (1515–1559) konané v Pise. Velmi pravděpodobným faktem také je, že poté se zdržuje na další italské univerzitě, v Padově, ze které roku 1548 odchází do Říma. Právě v Římě se Valverde stává lékařem syna španělského vévody z Alby, kardinála Juana Alvaréze de Toledo, vyučuje medicínu v nemocnici Espiritu Santo a praktikuje pitvy, a to nejdříve společně s Realdem Colombem, poté již sám. Řím se také stává místem, kde Valverde, už jako zkušený lékař a anatom, sepisuje své první dílo, stručný, latinsky psaný traktát o hygieně *De animi et corporis sanitate tuenda libellus* věnovaný kardinálovi Varollovi, který se poprvé publikuje roku 1551. Poté již vydává slavnou, španělsky psanou publikaci *Historia de la composición del cuerpo humano* (dále jen *Historie*), prvně vydanou roku 1556.³ Dílo, vydané v Římě za pomoci Valverdeho kolegy a krajana Antonia Martínéze ze Salamanky a francouzského rytce Antoina Lafrery (1512–1577), vychází roku 1556.⁴ O dva roky později, roku 1558, se Valverde vrací do Španělska jako nositel pečete udělené papežem Pavlem IV. (1476–1559) pro kostel Nuestra Señora de Amusco, tedy pro kostel Valverdeho rodné obce. Brzy se Valverde však opět ocitá v Římě, kde přibližně roku 1588 umírá.⁵

Ačkoliv se Valverdův životopis jeví jako velice stručný a chudý na informace, lze v něm zpozorovat, jak se formovalo jeho vzdělání a myšlení, které se poté odráží v jeho hlavním díle.

³ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 3.

⁴ LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 70.

⁵ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 3.

K dobře provedené interpretaci Valverdeho nejúspěšnějšího díla je tedy zapotřebí vyložit kontext doby, ve které žil a v jakém intelektuálním prostředí se pohyboval.

2. 2. HUMANISTICKÁ ITÁLIE

Jak Laín ve své úvodní studii píše, Valverde, ač původem Španěl, většinu svých znalostí o anatomii nabyt v Itálii,⁶ ve které se ve čtrnáctém století zrodilo nejrozsáhlejší intelektuální hnutí té doby – renesanční humanismus.⁷ Jak uvádí Hankins, tento vzdělávací a kulturní program se původně zformoval na základě snahy humanitních učenců o oživení nejprve římského, poté řeckého písemnictví na území severoitalských městských států.⁸ Klasické starověké texty představovaly zdroj literárních, intelektuálních, uměleckých a mravních výkonů, ke kterým bylo zapotřebí se obrátit a napravit zkázu zapříčiněnou barbarským středověkem, tzv. *Gotthorum Illuviem*, který nastal po době římské.⁹ Za prvního velkého představitele je považován italský učenec Francesco Petrarca (1304–1374), v němž, stejně jako v ostatních humanistech, četba antických textů vzbuzovala pocit nostalgie po velikosti a slávě římské říše. Významným aspektem Petrarkova myšlení byl odpor ke středověké scholastice, který byl poté rozvíjen i pozdějšími humanisty.¹⁰

Jak Hankins uvádí, humanismus, pojem, který se rozšířil až počátkem devatenáctého století, se postupem času chápal dvojnám způsobem. V prvním významu humanismus znamenal klasické vzdělání čili studium starověkých literatur v původních jazycích. V druhém významu jako filozofie člověka, která se soustředila na problematiku morální filosofie zahrnující etiku, ekonomiku a politiku. V rámci této filozofie se řešil problém svobodné vůle, svrchovanosti Boha, nesmrtelnosti duše či důstojnosti člověka. Kristeller však prokázal, že renesanční humanismus jako „filozofii člověka“ chápat nelze. Podle Kristellera humanisté spíše než filozofové byli vzdělanci a literáti a renesanční humanismus reprezentoval volné hnutí s kořeny ve středověké rétorice s cílem oživit jazyk a písemnictví z klasického starověku.¹¹

⁶ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 3.

⁷ KRISTELLER, P.O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 127.

⁸ HANKINS, J., Introduction, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 4.

⁹ HANKINS, J., Humanism, scholasticism, and Renaissance philosophy, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 32.

¹⁰ I přes svou kritiku scholastiky se Petrarca od jejího vlivu zcela neoprostil a v jeho spisech lze spatřit stopy scholastické filozofie (KRISTELLER, P.O., *Osm filosofů italské renesance*, s. 20, 23–24).

¹¹ HANKINS, J., Humanism, scholasticism, and Renaissance philosophy, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 31; KRISTELLER, P.O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 134–135.

Humanisté svou prací obnovili antická filozofická a vědecká díla, čímž nepřímo ovlivnili formování renesanční filozofie a vědy.¹²

Výraz „humanista“ existoval již v druhé polovině patnáctého století a označuje univerzitního učitele humanitních oborů, který se při přednáškách opírá o starověké autory.¹³ Avšak humanisty, kteří v té době byli nazýváni také jako *literati*, *poetae* či *oratores*, nebyli pouze profesori působící na univerzitách. Působili také jako vychovatelé, teoretici, političtí sekretáři, kancléři, úředníci, diplomaté, jazykoví znalci či jako dvorní básníci.¹⁴

Centrem zájmu humanistů jsou jazyková svobodná umění, převážně gramatika a rétorika, dále antická díla různých literárních druhů, kterým se ve středověku nevěnovala pozornost. Jedná se tak například o historii, biografii, lyrickou a epickou poezii, komedii a tragédii, dopisy, proslovy, novely, mravně naučná pojednání či dialogy. Svá díla se humanisté snažili psát v latině nového typu, která měla oproti latině středověké oživit přesnost, výřečnost a krásu, kterou nacházeli u starověkých autorů. Petrarca na tuto skutečnost upozorňuje v *Triumfu slávy*, kde píše, že Aristoteles své středověké překladatele nejspíše převyšuje, neboť podle řeckých svědectví a od římského filozofa Cicerona se dozvěděl, že Aristoteles ve svém vlastním jazyce byl „libozvučný, elegantní a zdobný. Nicméně kvůli nemotornosti nebo závistivosti překladatelů k nám přišel v drsném a hrubém jazyce.“¹⁵

Humanisté tímto způsobem vytvořili nový učební plán, který nazývali *studia humanitatis* (humanitní studia), která zahrnovala gramatiku, rétoriku, poetiku, historii a morální filozofii. Tato studia stála na rozhraní mezi prakticky zaměřenými obory, jako například právo, medicína či mechanika, a čistě teoretickými obory, mezi které lze zařadit přírodní filozofii, metafyziku či teologii.¹⁶

Humanisté však nepůsobili pouze v Itálii. Humanismus rozšířil svůj vliv do zbytku Evropy převážně díky cestování italských humanistických učenců, jejich výukou v cizině či věnováním jejich prací zahraničním patronům. Na oplátku zahraniční učenci, mezi nimiž se

¹² KRISTELLER, P. O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 135.

¹³ HANKINS, J., Humanism, scholasticism, and Renaissance philosophy, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 31.

¹⁴ TAMTĚŽ; KRISTELLER, P.O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 114.

¹⁵ KRISTELLER, P. O., *Osm filozofů italské renesance*, s. 23.

¹⁶ HANKINS, J., Humanism, scholasticism, and Renaissance philosophy, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 32; KRISTELLER, P.O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 113.

nachází právě i Valverde, měli možnost navštívit Itálii, kde přicházeli do kontaktu s novými knihami, poznatky a myšlenkami, které mohli poté uplatnit v domácím prostředí.¹⁷

Středem zájmu humanistů se stává latina. Během patnáctého a šestnáctého století humanisté přeložili do latiny prakticky všechny dostupné řecké autory a vytvořili nové překlady těch děl, která zprvu byla přeložena do středověké latiny. Tyto překlady tak poprvé představily nejen vše z řecké poezie, rétoriky a historiografie, nýbrž i značný podíl matematických, zeměpisných, botanických a lékařských spisů, kterým se zprvu nevěnovala pozornost.¹⁸

V medicínském kontextu se nespornými autoritami stali Hippokratés (460 př. n.l.–377 př. n. l.) a Galén (129 př. n. l.–216 př. n. l.). Zejména Galénovy texty postupně vytlačují na lékařských fakultách dílo *Kánon* středověkého aristotelika Avicenny (980–1037)¹⁹ a stávají se tak hlavní náplní *lectia*, tedy spisů, které byly založeny na textech uznávaných lékařských autorit. Tyto texty byly přednášeny profesorem, který je dále mohl komentovat či praktikovat typická cvičení univerzitní scholastické kultury, a to disputace, z které měla vzejít platná doktrína, která měla být osvojena přítomnými posluchači.²⁰

2. 3. GYMNASIUM PATAVIUM

Jak již bylo zmíněno, Valverde se krátce zdržel na univerzitě v italské Padově, jež v renesanci v rámci medicíny platila za nejprestižnější a vůdčí vysoké učení. Působil zde i Andreas Vesalius (1514–1564) i další věhlasní anatomové jako Gabriele Fallopio (1523–1562) či Girolamo Fabricio ab Aquapendente (1537–1619).²¹

Důvodem rozvoje medicíny v Padově, jejíž oficiální název byl *Gymnasium Patavium*, se stal právě humanismus, lépe řečeno lékařský humanismus, který měl svůj původ na univerzitě ve Ferrare, kde jej propagoval Niccoló Leoniceno (1428–1524). Znakem lékařského humanismu, který byl v Padově rozvíjen lékařem Giambattistou da Montem (1498–1551), byla zmíněná humanistická četba Galénova díla, ale i nedogmatický přístup k této i jiným lékařským autoritám. Plodem tohoto hnutí bylo zakládání botanických zahrad, pokročilá bádání v oblasti anatomie a fyziologie či důraz na výuku praktické medicíny.²²

¹⁷ KRISTELLER, P.O., Humanism, in: SCHMITT, CH.B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, s. 132.

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 120.

¹⁹ NEJESCHLEBA, T., Renesanční medicína: Academici versus practici, in: FIALOVÁ, L.; KOUBA, P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 39.

²⁰ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 10–11.

²¹ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 52.

²² NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 51.

Vysoké učení v Padově mělo ve Valverdivě době specifickou vnitřní strukturu, která spočívala v členění na dva nezávislé celky, na právnickou univerzitu (*universitas iuristarum*) a na artistickou univerzitu, neboli univerzitu svobodných umění (*universitas artistarum*), do které společně s fakultou teologickou spadala i fakulta lékařská, čímž se studium v Padově stalo specifickým, neboť absence samostatné teologické fakulty vedla k úzkému spojení výuky filozofie s výukou medicíny.²³

Padova tedy neměla samostatnou teologickou ani lékařskou fakultu, tak jak to onehdy bývalo zvykem.²⁴ Typickým modelem univerzit totiž bylo členění fakult na fakulty teologie, kanonického práva a medicíny. Tyto fakulty byly považovány za tzv. „staré“ fakulty. Pouze tato tři odvětví měla onehdy status vědy, právě ona byla *scientiae*.²⁵

Nejobecnějším a nejzákladnějším problémem renesanční univerzitní medicíny byla otázka po jejím statusu. Je medicína vědou (*scientia*) či praktickou stránkou orientovaného umění (*ars*)? A je-li vědou, jaká je její metoda?²⁶ Právě tato problematika ovlivnila model vnitřní struktury padovské univerzity. Já se na tuto problematiku nyní hodlám zaměřit o něco podrobněji.

Vědecký charakter medicíny se začíná prosazovat až na počátku renesance v severoitalských městech. Zásadní roli tohoto procesu je četba starověkých autorit, a to Aristotela a jeho filozofické a přírodně-filozofických děl, a Galéna, který představuje i přes značné spekulace teorii vysoce racionalizovanou, což velmi napomůže k vědeckému statusu medicíny. Galénova medicína se odděluje od manuálních umění jakými byla chirurgie, lékárnictví, napravování kostí, zubařství či další lékařské aktivity, které byly vzdálené od medicíny akademické.²⁷

Zpočátku panuje domněnka, že Aristotelovo pojetí vědy, jejíž metoda je odvozena ze sylogistické logiky a teorie důkazu, je totožné s Galénovým. Právě díky lékařskému

²³ TAMTÉŽ, s. 50, 54.

²⁴ TAMTÉŽ, s. 50.

²⁵ Tato univerzitní struktura však byla hierarchizována, neboť z ekonomických dotací vyplývá, která z fakult měla nejlépe hodnocený společenský status uvnitř této struktury. Fakulta teologie, která byla obsazena učiteli, doktory a dalšími pracovníky, měla tu nejdůležitější pozici. Poté to byli právníci a kanonisté, kteří byli nepostradatelní pro fungování administrativních struktur začínajících stavů a té nejvyšší existující nadstátní organizaci: církve. Lékaři, matematici, astronomové či přírodní filozofové měli tu nejnižší pozici. Tedy i symbolika a reprezentace byla nábožensky odvozena ze shora dolů. Nesmíme přestat brát v potaz skutečnost, že duchovnost postupovala celou evropskou univerzitní kulturou šestnáctého století. Je tedy zřejmé, že ačkoliv od patnáctého století evropské univerzity projevovaly velkou intelektuální vitalitu vyvolanou pravou nefalšovanou kulturní obnovou, humanismem, struktura univerzitní výuky v šestnáctém století pokračovala původním způsobem (PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 8–9).

²⁶ NEJESCHLEBA, T., *Renesanční medicína: Academici versus practici*, in: Fialová, L.; Kouba, P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 38.

²⁷ TAMTÉŽ; PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 11.

humanismu rozvíjeného především v Padově se následkem co nepřesnější četby Galénových textů zjistilo, že Galén ve svém díle nehovoří o vědecké metodě, nýbrž o způsobu prezentace získaných znalostí, čímž medicína, a to zejména v Padově, přestává odpovídat nárokům kladených na vědu a je pojmána jako praktická disciplína, jako umění.²⁸

Toto zjištění nutí několik generací padovských myslitelů formulovat vědeckou metodu medicíny. Ta vychází především z Aristotelova díla. Celý spor o metodu vrcholí v díle italského aristotelika Jacoba Zabareilly (1533–1589), jehož tzv. regresivní metoda tvoří základy pro raně novověkou vědu. Spočívá především ve smyslové zkušenosti, tedy v poznání účinků nějaké doposud neznámé příčiny. Poté nastupuje rozumová rozvaha, prostřednictvím které jsme již schopni rozeznat příčiny, díky kterým můžeme zpětně dokázat již dříve poznaný účinek. V rámci této metody získává medicína úzký vztah k procesu vědeckého zkoumání, neboť vychází právě se smyslové zkušenosti, prostřednictvím které se hledají příčiny, avšak stále nelze medicínu pokládat za vědu z důvodu absence schopnosti regrese. Jejím cílem totiž není teoretické vědění, nýbrž praxe (léčba).²⁹ V tomto smyslu je medicína odkázána na Aristotelovu přírodní filosofii, na kterou upozorňuje během své činnosti v Padově zřejmě nejznámější renesanční aristotelik Pietro Pomponazzi (1462–1522). Ten odděluje Aristotelovu přírodní filozofii od středověké metafyziky čerpané z jeho díla *Fyzika*, čímž se stává v podstatě empirickou disciplínou.³⁰

Právě z tohoto důvodu se medicína v Padově opírá o pozorování více, než ostatní vědní obory.³¹

2. 4. GNÓTHI SEAUTON, NOSCE IPSUM

Pro rekonstrukci vývoje v medicíně šestnáctého století je nezbytné uvážit nejen vývoj idejí obsažených v knihách, nýbrž také vývoj univerzitní medicínské praxe.³²

Jestliže zde zmiňuji medicínskou praxi, mám na mysli praktikování pitev, které představovalo nejběžnější způsob anatomického zkoumání, který se nezdráhal provozovat i samotný Valverde.

Ve třicátých letech šestnáctého století obecně známým zdůvodněním anatomického zkoumání byl odkaz na delfskou věštbu „poznej sám sebe“ (*gnóthi seauton, nosce ipsum*).³³

²⁸ NEJESCHLEBA, T., Renesanční medicína: Academici versus practici. In: Fialová, L.; Kouba, P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 39.

²⁹ TAMTÉŽ, s. 39 – 40.

³⁰ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 55.

³¹ TAMTÉŽ.

³² PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 12.

Ostatně i renesanční humanista Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) ve svém traktátu *De hominis dignitate (O důstojnosti člověka)* (1496) tvrdí, že tato výzva „vybízí a povzbuzuje k poznávání veškeré přírody, jejímž spojovacím článkem a jakoby smíšeninou je přirozenost člověka. Kdo totiž poznává sebe sama, v sobě samém poznává všechno...Až nás přírodní filosofie osvítí tímto poznáním, staneme již v bezprostřední blízkosti Boha...“³⁴

Lidské tělo jako příklad dokonalého Božího díla se v šestnáctém století stalo frekventovanou rétorikou. Jak Nancy Siraisi uvádí, jednalo se o takzvanou „pozitivní moralizaci anatomie“.³⁵ Ta se například objevuje v díle anatoma francouzského lékaře Guye de Chauliaca (1300–1368) či v roce 1536 v díle italského anatoma Nicolla Massy (1485–1569), jenž tvrdil, že kdo se chce pokusit psát o lidském těle, musí začít od Boha samotného, z něhož vychází všechny věci a bez něhož by ničeho neexistovalo. Podobný výrok lze zpozorovat i u pařížského lékaře Gintera z Adernachu (1505–1574), podle něhož Bůh nejenže ve světě nevytvořil lepšího a krásnějšího díla než je harmonie lidského těla, ale také znalosti o něm.³⁶ Rovněž v předmluvě díla Andrea Vesalia lze spatřit jazyk pozitivního moralizování, prostřednictvím něhož anatomii charakterizuje jako nejúchvatnější znalost člověka dokládající moudrost užasného Tvůrce věcí.³⁷

Pitvu bylo možné chápat také jako hledání příčin nemocí. Valverde ve své předmluvě uvádí, že ve starověkém Řecku existovaly dva proudy lékařů. První proud představoval lékaře, kteří se řídili rozumem, do druhého proudu patřili lékaři, kteří následovali zkušenost. Ti, co následovali rozum, se snažili porozumět příčinám nemocí, jak těch, které nebylo moci vidět, tak těch, které byly pozorovatelné.³⁸ Odraz myšlení druhého proudu lze zachytit v díle renesančního lékaře Jana Jessenia (1566–1621). Ten píše, že „jedině pečlivá a dokonalá znalost anatomie nás poučuje, zda je zdraví pevné nebo vratké...Jen ona vysvětluje, z které části přichází choroba, z jakých a jak mocných příčin nabývá na síle, ona ukazuje cestu lékařům a zkrátka řečeno, jen pod jejím vedením se stávají zjevnými ostatní jednotlivosti, takže pokud někdo nepozná tuto hlavní část lékařství, je zbytečné znát ostatní...“³⁹

³³ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 120.

³⁴ PICO DELLA MIRANDOLA, G., *O důstojnosti člověka*, s. 79.

³⁵ V originále *positive moralization* (SIRAI, N., Vesalius and the Reading of Galen's Teleology, in: *Renaissance Quarterly*, Vol. 50, No. 1, s. 20).

³⁶ SIRAI, N., Vesalius and the Reading of Galen's Teleology, in: *Renaissance Quarterly*, Vol. 50, No. 1, s. 20–22.

³⁷ „that most delightful knowledge of man attesting to the wisdom of the immense Founder of things.“

VESALIUS, A., *De Humani corporis fabrica*, dostupné v anglickém překladu na:

<http://vesalius.northwestern.edu/flash.html>, převzato dne 3. 4. 2012.

³⁸ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 29.

³⁹ JESSENIUS, J., Průběh pražské pitvy, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 240.

Existuje však i opačný pól anatomického moralizování, a to moralizování negativní, kde ústředním tématem je kostra jako symbol univerzality smrti a úpadku či vystavování těla a jeho rozčtvrcení jako konečný trest těla zločince.⁴⁰

Pitvy se začaly provádět na konci třináctého století. Během středověku se příležitostné pitvy lidského těla staly standardní částí lékařského vzdělání na univerzitách jako například právě Padova, Montpellier či Bologna,⁴¹ která se stejně jako Padova z hlediska medicíny v renesanci těšila pověsti světoznámého centra, kterému se jen stěží ostatní vysoká učení mohla vyrovnat.⁴² První dokumentovaná pitva lidského těla byla zaznamenána v Padově roku 1341, ačkoliv je zřejmé, že praktikování pitev bylo již staršího rázu, neboť v Bologni se zachovaly anatomické texty s názvem *Anatomia*, které sepsal profesor medicíny Mondino de Luzzi (1270–1326), a to již v roce 1316. *Anatomia* se stala standardem pro veřejné pitvy až do šestnáctého století.⁴³

Na počátku sporadické praktikování pitev konané pouze na lokální úrovni se po dvou století proměnilo v podstatnou část medicínské univerzitní kultury v západní Evropě.⁴⁴

V evropských městech se začala budovat nejprve dočasná anatomická divadla tvořená ze dřeva, stavěná v již existujících přednášejících síních, kostelích či na veřejných prostranstvích. Později, od druhé poloviny šestnáctého století, se začínají objevovat anatomická divadla trvalého rázu, a to divadla z kamene. Jedním z prvních divadel tohoto provedení se stalo anatomické divadlo ve francouzském Montpellieru roku 1556, poté v Londýně roku 1557, Ferrare roku 1588, poté v Baselu, Leidenu či Bologni. Známým příkladem je také anatomické divadlo v Padově, navržené roku 1594 Fabriciem ab Aquapendente. Model tohoto divadla poutal pozornost především svojí spirálovitou formou (viz obr. 1).⁴⁵

Anatomická divadla se stávají na sklonku šestnáctého století obvyklou součástí anatomického bádání.⁴⁶

Otevírání těla, jeho řezání, rozřídění jeho orgánů do nádob bylo provázeno četbou klasických textů. Pitva byla vedena lékaři, a to před publikem. Anatomie sloužila však také na poli přírodní filozofie, estetiky či duchovna, což je našemu dnešnímu chápání zcela vzdálené.

⁴⁰ TAMTÉŽ.

⁴¹ FINDLEN, P., Anatomy Theaters, Botanical Gardens and Natural History Collections, in: PARK, K. – DASTON, L., *The Cambridge History of Science*, s. 277.

⁴² NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, s. 51.

⁴³ FINDLEN, P., Anatomy Theaters, Botanical Gardens and Natural History Collections, in: PARK, K. – DASTON, L., *The Cambridge History of Science*, s. 275.

⁴⁴ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 12–13.

⁴⁵ FINDLEN, P., Anatomy Theaters, Botanical Gardens and Natural History Collections, in: PARK, K. – DASTON, L., *The Cambridge History of Science*, s. 275–279.

⁴⁶ TAMTÉŽ.

Proto hojná účast při návštěvách veřejných pitev byla zastoupena přírodními filozofy, malíři či sochaři. Zejména malíři a sochaři v centrální a severní Itálii svou účastí při pitvách manifestovali svůj společenský vzestup, a to na úroveň umělců, čímž se zbavovali statusu prostých řemeslníků. Asi nejznámějším malířem účastnícím se veřejných pitev byl Leonardo da Vinci (1452–1519). Jak Pardo píše, právě Da Vinci je v mnoha hagiografických textech pro tuto činnost nazýván jako *rara avis*, jenž při pozorování pitvaného člověka pořizoval poznámky *in situ*,⁴⁷ plně zaujat poznáváním komplexního mechanismu, kterým je řízen pohyb lidského těla.⁴⁸

Záměrem pitev nebylo pouze postihnout přirozenost, organizaci a fungování lidského těla, nýbrž i těla společnosti a nekonečného vesmíru. Lidské tělo bylo chápáno totiž jako mikrokosmos, dokonale uspořádané a hierarchizované, souvstažné k vesmíru, neboli makrokosmu. Nelze však opomenout fakt, že hlavním a konečným cílem zachycení vztahu mezi mikro a makrokosmem bylo, jak z úryvku textu Pica della Mirandoly lze vyčíst, poznat a obdivovat Nejvyššího Stvořitele.⁴⁹

Je však nutné vzít v potaz, že pitvy na svém počátku nebyly zasvěceny zkoumání lidského těla. Až do Vesaliova působení jsou pitvy chápány spíše jako demonstrace toho, co se píše v knihách klasiků.

2. 5. OSLAVA ČLOVĚKA A JEHO TĚLA

Jak z předchozí kapitoly věnované anatomickému zkoumání vyplývá, člověk se v renesanci stal středem zájmu jak v oblasti medicíny, tak i na poli malířství a filozofie.

Oslava člověka, která se stává jedním ze stěžejních témat renesančního období, je nejvíce zřetelná v renesančních traktátech o důstojnosti člověka. Tradiční úvahy o důstojnosti člověka vychází především z biblické představy člověka jako obrazu Božího, který má vládnout světu. Z biblické tradice je však znám i pesimistický obraz člověka zdůrazňující jeho smrtelnost. Tento obraz člověka během středověku převažoval nad chválou jeho důstojnosti a je spjatý s latinským pojmem *miseria hominis*. Tento pojem se například objevuje ve středověkém pojednání kardinála Loaria de Conti di Segni (1160–1216)⁵⁰ *De miseria humanae conditionis* (*O bídě lidské existence*), v němž tento autor shrnuje snad všechny

⁴⁷ Podle Vasariho, profesora medicíny z Pavie, byl Leonardo da Vinci tím, kdo rozlišil zobrazování anatomie *dal vivo a in situ* (PARDO, TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 17).

⁴⁸ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 13–14.

⁴⁹ Spojení pitvy s pozorováním a obdivováním Božího díla lze s zřejmostí vypořádat ve spisech anatomistů a v ikonografických zobrazeních pitev. Tyto ceremonie se však nevykazovaly rozdílem vyznání, tedy nebylo v nich znatelného rozdílu mezi katolictvím a protestantstvím (PARDO, T., *Un lugar para la ciencia*, s. 14).

⁵⁰ V letech 1198–1216 byl Segni znám jako papež Innocent III. (NEJESCHLEBA, T., *Kníže svornosti*, in: PICO DELLA MIRANDOLA, G., *O důstojnosti člověka*, s. 21).

negativní aspekty bytí člověka. Důkladným popisem *miseria hominis* se nadále zabývají i renesanční autoři, mezi nimiž figuruje například i Francesco Petrarca, pro nějž *miseria hominis* znamená původ duševních nemocí otfásajících lidskou důstojností, která však může vyléčit duši naplněnou strachem. V patnáctém století se však objevuje množství traktátů, ve kterých téma důstojnosti zcela zastihuje téma jeho ubohosti. Nejvýznamnějším autorem se stává italský humanista Giovanni Pico della Mirandola, jenž se svou do značné míry netradiční, originální a podle některých interpretů jeho díla revoluční představou o podstatě lidské důstojnosti stal inspirací pro mnohé další myslitele filozofie.⁵¹

Pico staví člověka do středu univerza, ze kterého má možnost poznávat jeho jednotlivé části. Narozdíl od ostatních živočichů, kterým Bůh přiřkl jejich vlastní přirozenost, člověk nemá žádnou pevnou formu, žádnou určenou přirozenost. Tu si člověk na základě svobodné vůle vybírá sám. Zde Mirandola pomocí metafory píše, že pouze na člověku závisí, zda jeho život bude mít povahu bytí rostliny, zvířete či nebeské bytosti. Snad pro tuto jeho schopnost proměny člověka nazývá „chameleónem“.⁵²

Některá renesanční pojednání o důstojnosti člověka se však nevěnují pouze duchovní stránce člověka. Existují totiž i traktáty zaměřující se také na jeho tělesnou stránku. Krásné a symetrické tělo je dalším z darů, které Bůh člověku věnoval.⁵³

Podle lékaře Henricuse Cornelia Agrippy (1486–1535) lidské tělo je perfektně navrženo tak, že se stává v doslovném smyslu mírou všech věcí. Kostely, domy, divadla, lodě i dokonce Noemova archa byly navrženy podle proporcí lidského těla.⁵⁴

Mnoho renesančních autorů se nechává inspirovat filozofy Ciceronem a Lactanciem a popisují jednotlivě krásu a užitečnost každého údu a orgánu.⁵⁵ Mezi takové autory například Gianozzo Manetti (1396–1459), který o tělesné kráse a dokonalosti pojednává v traktátu *De dignitate et excellentia hominis (O důstojnosti a vznešenosti člověka)* vydaného roku 1452. Manetti celkově lidské tělo, které se ukazuje jako *perfecticissima humani corporis fabrica*, považuje za obraz božské krásy a píše: „*Jaké uspořádání údů, jaká harmonie tvaru, jaká stavba, jaký zjev by mohl být krásnější než ten patřící člověku?*“⁵⁶

⁵¹ NEJESCHLEBA, T., Kníže svornosti, in: PICO DELLA MIRANDOLA, G., *O důstojnosti člověka*, s. 21; srov. KRAYE, J., Moral philosophy, in: SCHMITT, CH. B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance*, s. 306.

⁵² PICO DELLA MIRANDOLA, G., *O důstojnosti člověka*, s. 59–61.

⁵³ KRAYE, J., Moral Philosophy, in: SCHMITT, CH. B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance*, s. 310.

⁵⁴ TAMTÉŽ.

⁵⁵ TAMTÉŽ.

⁵⁶ „*Welche Anordnung der Glieder nun, welche Harmonie der Formen, welche Gestalt, welche Erscheinung könnte schöner sein oder gedacht werden als die des Menschen?*“
MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. 32.

Podle Manettiho Bůh prostřednictvím své živoucí síly vytvořil lidské tělo, do kterého vložil rozumnou duši a vdechl do něj život, který má člověk věnovat k rozjímání svého Tvůrce. Zatímco ostatní živočichy Bůh nechal hledět k zemi, člověku propůjčil tvář s příkázáním, aby pozoroval nebe a svůj zrak upínal ke hvězdám.⁵⁷

S podobnou pasáží se můžeme však setkat i v dalším renesančním traktátu o důstojnosti člověka, a to tentokrát u španělského humanisty Fernána Peréze Olivy (1494–1531).⁵⁸ Oliva skrze slova Antoniova popisuje lidské tělo jako zázrak proporcí, kde všechny orgány matematicky korespondují.⁵⁹ Taková proporcionalita, která se nenachází u žádných jiných zvířat, dokládá, že lidské tělo je stvořeno z důvodu důležitějšího, vyššího, a to z takového, že Bůh jej učinil vzpřímeným, stojícím na nohách a vhodně tvarovaných chodidlech, aby mohl pozorovat nebe, z kterého vzešel.⁶⁰

Jak Manetti dále píše, podrobíme-li se pečlivému pozorování lidského těla, všimneme si nejen jeho zvláštní povahy či znamenitých vlastností, ale také toho, že se v něm nenalézají žádné přebytečné části, jako rohy, zobák, drápy, šupiny, peří, ocas a další jiná znetvoření tohoto druhu. Právě tímto se lidské tělo odlišuje od jakýchkoliv okolních živočichů, kteří se mu ani zdaleka nemohou vyrovnat.⁶¹ Jak píše další španělský humanista Juan Luis Vives (1492-1540)⁶² ve své *Fabula de homine (Bajka o člověku)*,⁶³ všechny části těla jsou utvořeny

Podle tohoto poznatku lidé v dávných dobách boha zobrazovali v lidské podobě a poté Boha křesťanského s tváří člověka, aby tak svěřepí a nevědomí lidé božskost podporovali. Také nechyběli muži vysokého vzdělání a moudrosti, kteří dospěli k poznatku, že lidské tělo bylo zformováno stejným způsobem jako svět, a proto člověk je jakýmsi mikrokosmem, tedy malým světem (MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. 33).

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 7.

⁵⁸ Fernán Pérez de Oliva se narodil ve Córdoba okolo roku 1494. Za podpory Leona X. odešel studovat do Říma. Zemřel v 37 letech. Během svého života napsal mnoho pojednání vztahujících se k přírodním vědám. Velmi proslulým se stává jeho *Diálogo de la dignidad del hombre (Dialog o důstojnosti člověka)*, který se publikoval roku 1585. Tento traktát je psán ve formě dialogu, který představuje spor dvou přátel, Aurelia a Antonia, kteří se setkají náhodou v krásné krajině, což se znatelně podobá dialogu platonskému. Aurelius vystihuje negativní aspekty člověka, Antonius aspekty pozitivní. Obě postavy komentují i lidské tělo (ARANCÓN MARTÍNEZ, A., *Historia de la filosofía española*, s. 105).

⁵⁹ Tvář je přiměřená dlani, dlaň je devítinou celé stavby těla, chodidlo je její šestinou, loket čtvrtinou, pupek je centrem kruhu, který, když člověk roztáhne ruce a nohy, prochází jejich okrajem (OLIVA PERÉZ, F., *Diálogo de la dignidad del hombre*, s 29–30).

⁶⁰ TAMTÉŽ., s. 30.

Zde Oliva dodává, že ostatní zvířata stvořil nízkými, k zemi skloněnými, aby mohla hledat potravu a tím splnit svoji jedinou starost způsobenou hladem.

⁶¹ MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. 27.

⁶² Juan Luis Vives je jedním z nejvýznamnějších španělských humanistů své doby. Narodil se ve Valencii a během svého života působil na četných evropských univerzitách, mezi nimiž patří i nizozemské Bruggy, kde se setkal s vysoce intelektuálním a tolerantním prostředím, se kterým neměl žádnou šanci setkat se ve Španělsku. Mezi jeho přátele patřili natolik známí a vlivní myslitelé jako Thomas More či Erasmus Rotterdamský (ARANCÓN MARTÍNEZ, A., *Historia de la filosofía española*, s. 104).

⁶³ Vivesova bajka *Fabula de homine* byla poprvé zveřejněna v Lovaně roku 1518, a to v rámci spisu *La Praelectio de Georgica*, předmluvy k Virgiliově Georgice. Tato krátká bajka je stěžejní zejména oslavou člověka, jeho

ve vzájemné harmonii a souladu, a to takovým způsobem, že jestli se v určitém momentě něco vyjme, změni či se dokonce přidá, celé tělo tak okamžitě ztratí na kráse, rovnováze a funkčnosti.⁶⁴

Jak Oliva uvádí, jestliže pozorujeme dobře lidské tělo, vidíme, že se skládá z urozených a znamenitých orgánů a že nikdo nemůže přesně usoudit, k čemu byly přesně určeny. Zdali více k našim potřebám či ke kráse, čímž znalí malíři jej neztvárňují jinak než nahého, neboť nahým se člověk rodí. Nahota je součástí lidské přirozernosti.⁶⁵

Již zde bylo uvedeno, že v renesanci se na člověka nenahlíželo pouze optimisticky. Tato skutečnost se vztahuje i k jeho tělu, což lze spatřit v Olivově díle, v řeči Aureliově, který svou řečí zpravuje pouze o negativních aspektech člověka. Upozorňuje tak na bídu lidského těla, které shledává za nedůstojné, pomíjivé a neoplývající z žádných přirozených darů (*donec naturales*) tak jako okolní živočichové. Podle Aurelia lidské tělo je slabé a v porovnání se zvířaty zcela neschopné obrany, neboť nemá z žádných přirozených zbraní, kterými oplývá tělo zvířecí.⁶⁶ V řeči Antoniově tyto všechny negativní aspekty však vyvrací.

Negativní aspekty člověka v renesančním myšlení lze však spatřit i u Michela de Montaigneho (1533–1592), který na člověka nahlíží realistickým způsobem a shledává jej za mnohem slabšího než ostatní tvory, jimž příroda nadělila lepší tělesnou konstrukci.⁶⁷

Lidské tělo společně s duší jsou dvě vynikající a výtečné části, které tvoří uzavřenou jednotu, celek, čímž vzniká osobnost samotná. Lidské tělo se pojí s dočasným a smrtelným světem zvířat, duše s věčností a nesmrtelností Boha. Člověk tak představuje jak pomíjivost a věčnost, tak i pozemskost a božskost.⁶⁸

Evidentním se stává fakt, že tato renesanční filozofická pojednání do značné míry ovlivnila literární styl spisů některých renesančních anatomů. Jako příklad můžeme uvést dílo Jana Jessenia *Průběh pražské pitvy* (1601), v jehož předmluvě se nechal inspirovat právě

důstojnosti a jeho tělesné dokonalosti. Význačná je i svým provedením, neboť oslava člověka se odehrává v rámci divadelního představení pořádaného pohanským bohem Jupiterem k oslavě na počest narození bohyně Juno (ALCINA, J. F., Introducción, in: VIVES, J. L., *Diálogos: Fabula del hombre, Templo de las leyes*, s. XVI).

⁶⁴ VIVES, J. L., *Fabula del hombre*, in: VIVES, J. L., *Diálogos: Fabula del hombre, Templo de las leyes*, s. 159.

⁶⁵ OLIVA PERÉZ, F., *Diálogo de la dignidad del hombre*, s. 32.

⁶⁶ Zbraněmi, kterými se zvíře může kdykoliv bránit či zaútočit, má Oliva na mysli například drápy či rohy. Člověk pozbývá i křídel, kterými se honosí ptáci. Nerodí se ani s žádnou přirozenou pokrývkou jako ostatní živočichové, nýbrž přichází na svět nechráněný. Prvním, s čím se zima a horko u něj setkají, je jeho maso. Proto také člověk přichází na svět s pláčem a oproti zvířatům jeho tělo ještě dlouho po narození není schopno téměř ničeho, ani užívání si života na světě. Protože pozbývá přirozené pokrývky, která by ho chránila, krade kůži a vlnu zvířatům, aby si mohl vytvořit své vlastní šaty (OLIVA PERÉZ, F., *Diálogo de la dignidad del hombre*, s. 14).

⁶⁷ KRAYE, J., *Moral Philosophy*, in: SCHMITT, CH. B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance*, s. 314 – 315.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 311.

Vivesovou bajkou o člověku, prostřednictvím které chtěl zdůvodnit a dát důstojnost anatomickému zkoumání těla.⁶⁹

I v jedné z pasáží Valverdeho díla, jak později prokáží, se zčásti odráží pojetí člověka tak, jak se zrodilo v italském humanismu.

2. 6. TRADICE A RENOVACE

Jedním z nejtěžejnějších témat Valverdeho díla se stává kritika autorit. Narušení vlivu tradic obecně souvisí s vytvářením nového obrazu světa, jehož rozvoj byl výrazně ovlivněn objevem Nového světa a novými technologiemi jako střelný prah, magnet a knihtisk. Tyto tři vynálezy napomohly vědeckému pokroku. Někteří renesanční učenci volali po kompletní nové přírodní filozofii a medicíně, další zachovali věrnost té antické. Charakteristické pro toto období se stává rostoucí důvěra v pozorování a postupné chápání experimentu jako prověřování teorie.⁷⁰

Již jsem zde poukázala na práci humanistů v období patnáctého a šestnáctého století. Jejich působení taktéž silně ovlivnilo narušení vlivu antických autorit, neboť nespočívalo v pouhé obnově zapomenutých antických textů, ale také v jejich textové kritice objevující jejich heterogenitu. Textová kritika se stala obvyklou součástí humanistické činnosti.⁷¹

Humanisté, kteří působili na katedrách řečtiny zakládáných během renesance, přišli do kontaktu s texty psanými v řečtině a latině. Po podrobném studiu a překladu těchto textů však někteří z nich začali objevovat v textech nejasnosti, kvůli kterým se často stávalo, že si mnozí komentátoři textů odporovali. Kritika, o které je zde pojednáváno, byla na svém počátku kritikou filologickou, jejímž následkem bylo, že určitá část humanistů začala volat po odstranění lidových nevědeckých poznámek a korektur starověkých textů, které vznikly v období středověku.⁷² Cílem humanistů se tedy spíše stává čistota textu než vědecká pravda.⁷³

O této skutečnosti se zmiňuje i sám Valverde v předmluvě svého slavného díla, když píše, že za starých časů všechny knihy byly psány ručně, čímž se dělaly velké chyby v jejich prepisech. Zachtělo-li se jednomu přidat něco na okraj knih, učinil tak a poté další, který knihu opět přepisoval, nevěděl, zdali poznámku napsal původní autor či její předchozí prepisovatel a pro jistotu poznámku do dalšího prepisu zahrnul. Podle Valverdeho je zapotřebí

⁶⁹ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 122.

⁷⁰ DEBUS, A. G., *Man and Nature in Renaissance*, s. 7–8.

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 4.

⁷² PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 12.

⁷³ DEBUS, A. G., *Man and Nature in Renaissance*, s. 4.

si uvědomit, že takovýmto způsobem se knihy antických autorů poničily a že žádný člověk se zdravým rozumem jim nemůže ukládat vysoký kredit, jako to dělají někteří učenci.⁷⁴

Zde Valverde popisuje, proč došlo k tak hrubým chybám, které se ocitly v přeložených knihách, tedy i v dílech Galénových. Styl, jakým se ve středověku knihy přepisovaly, byl od toho renesančního zcela odlišný. Knihotisk, který přinesl nový způsob výroby knihy a jejího množení v renesanci, tak umožnil nejen rychlejší produkci knih, nýbrž i jejich přesnost.⁷⁵

V tomto krátkém úryvku Valverdeho díla lze vyzorovat jeho negativní postoj k těm učencům, kteří slepě následovali vše, co bylo psané v překladech děl Galéna. Z Valverdeovy řeči lze rozpoznat, že mu do jisté míry vadilo, že se tito badatelé nestavěli k faktům uvedených v knihách kriticky a nepozastavovali se nad přidanými poznámkami či korekturami. Takové vzdělance Valverde nazývá „lenochy“ (*perezosos*), kteří se podle jeho názoru spíše zdají být moudří a učenými, než že by ve skutečnosti opravdu učenými byli.⁷⁶

Již Petrarca poukázal na problém dezinterpretace antických textů středověkými přepisovateli. Ti nejenže zapříčinili vytracení krásného a elegantního Aristotelova jazyka, nýbrž i překroutili jeho správná tvrzení a dali jim nevhodný význam.⁷⁷

Textová kritika, jak lze spatřit, se tedy vztahovala i k textům medicínským. Anatomické znalosti se zakrátko zformovaly v jednu z prvních oblastí polemiky, a to mezi tím, co se tvrdilo v textech a tím, co říkala vlastní zkušenost a pozorování, které bylo zprostředkováno při pitvách.⁷⁸

Tato polemika vyústila ve spor, který se stal jedním z těch nejvíce řešených témat v druhé polovině šestnáctého století, a to nejen v rámci anatomie, nýbrž v rámci vědy obecně.⁷⁹

Spor, o kterém je řeč, se vztahuje k osobám, které představovaly zástupce lékařského humanismu. Jedná se o již zmiňovaného Güntera Adernacha, Jacquea Duboise neboli Jacoba Silvia (1478–1555), a slavného Vesalí. Zatímco Adernach se Silviem Galéna a jeho dílo bránil, Vesalius se nebál upozornit na jeho silné nedostatky.⁸⁰ Nejedná se však o údernou kritiku ze strany Vesalí. Střet mezi tím, co psal Galén a co tvrdil Vesalius ve svém díle *De*

⁷⁴ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 30.

⁷⁵ GRENDLER, P. F., Printing and censorship, in: SCHMITT, CH. B. (ed.), *The Cambridge History of Renaissance*, s. 36.

⁷⁶ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 30.

⁷⁷ KRISTELLER, P. O., *Osm filosofů italské renesance*, s. 23.

⁷⁸ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 12.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 12

⁸⁰ LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 53.

Jak Adernach, tak Silvius reprezentují renesanční hnutí lékařského humanismu v Paříži, kterou lze považovat za baštu galénismu. Oba se podílejí na přípravě spisů pro anatomickou výuku založenou na Galénových textech, které se díky nim stávají více známými.

humani corporis Fabrica (dále jen *Fabrica*) (1543), lze spíše charakterizovat tím způsobem, že zásadní změny ve Vesaliově koncepci nastávají pouze v těch místech, kde Galénovy texty selhávají.⁸¹

V každém případě není pochyb, že vliv Vesaliovy *Fabricy* a způsobu vesaliovské výuky je enormní. Upozornil na omyly v Galénových textech, zdůraznil důležitou roli zkušenosti a vyzdvihl schopnosti osoby provádějící pitvu.⁸² Vesalius, ačkoliv vedl své hodiny tradičně v duchu galénovském, a to jako *explicator chirurgiae*, měnil platné vyučovací postupy a nezdráhal se začít na svých hodinách provádět anatomické demonstrace s mrtvými těly, a to zcela sám. Do této doby bylo totiž zvykem, že při demonstraci vystupovaly tři osoby, a to profesor, poté osoba provádějící pitvu a osoba demonstrující, tedy ta, která exponáty popisovala a komentovala. Vesalius postupně opouští tento model demonstrací a přetváří je na opravdová zkoumání a pozorování mrtvol, kde pitvající profesor se stává přímým pozorovatelem pitvaného těla a všeho, co se v něm vyskytuje.⁸³

Avšak i přes kritiku Galéna, jak Enrique Perdiguero zmiňuje, je Vesaliovo dílo typickým produktem renesance, ve kterém se mísí tradice s modernitou. Ve skutečnosti jeho anatomický projekt, vzniklý v renesanci, je projektem obnovení anatomie klasické, uvedené do nového kontextu. Ostatně i Galénovo teleologické myšlení, na které zde ještě poukáží, našlo svůj největší výraz právě ve *Fabrice*, avšak v těch místech, kde chtěl Vesalius prokázat svoji vlastní deskriptivní anatomickou ideu, se separoval od galénovského postupu a nahradil jej svým vlastním architektonickým a strukturálním obrazem.⁸⁴ Tuto skutečnost lze zaznamenat i v Debusově textu *New Method and New Science*, když píše, že Koperníkově ani Vesaliově práci by se bez přečtení Ptolemaia a Galéna nemohlo rozumět. Právě z tohoto důvodu lze šestnácté století nazvat paradoxním, neboť na příkladu těchto dvou velkých osobností inovativního proudu ve vědě lze spatřit, jak respektují a obdivují antické autory a zároveň nezabraňují jejich korekci.⁸⁵

⁸¹ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 124.

⁸² PERDIGUERO, P., *Anatomía descriptiva. Siglos XVI-XVIII*, s. 14.

⁸³ LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 53.

⁸⁴ PERDIGUERO, P., *Anatomía descriptiva. Siglos XVI-XVIII*, s. 14.

⁸⁵ DEBUS, A. G., *Man and Nature in the Renaissance*, s. 101.

3. HISTORIA DE LA COMPOSICIÓN DEL CUERPO HUMANO

3. 1. RENESANČNÍ ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU

3. 1. 1. VALVERDEHO REFLEXE STAVU ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU

V této kapitole se zaměřím na obsah Valverdeho věnování, prostřednictvím kterého se čtenáři odhaluje více informací o dobovém španělském lékařském prostředí.

Valverde zmiňuje důvody, proč sepisuje své dílo. Upozorňuje na skutečnost, že ve Španělsku je nedostatek mužů, kteří by rozuměli anatomii, a to nejen z důvodu, že mezi Španěly rozřezat mrtvé tělo znamená „jev nepěkný“ (*cosa fea*), ale i proto, že bylo málo těch, kteří by se vydali do Itálie, kde by se anatomii mohli naučit. Valverde dále píše, že neznalost anatomie španělského národa je způsobena zčásti chirurgy, kteří znají málo latinu, zčásti samotným Vesaliem, který psal latinou natolik nejasnou, že se jeho dílu rozumí pouze s těžkostí.⁸⁶ O Vesaliově složité a nejasné latině se ve své studii *Vesalio: su vida y su obra* zmiňuje španělský autor Baron Fernández, který cituje amerického fyziologa a neurochirurga Harveyho Cushinga (1869–1939), podle něhož *Fabrica* byla zároveň jak jedním z nejobdivuhodnějších děl renesance, tak právě pro svůj složitý jazyk nejméně čtenou publikací v rámci celé historie vědy.⁸⁷

Kvůli nejasné latině, ve které je celá *Fabrica* psána, se Valverdemu zdá vhodnější svoji *Historii* napsat v jazyce španělském, ve kterém je doposud sepsáno málo spisů z oblasti lékařské nauky. Navíc, jak sám přiznává, se v latině napsalo již tolik prací, že jemu samotnému nepřipadá důležité vytvořit novou práci v tomto jazyce. Dodává, že díla napsaná v jazyce španělském, a to přesněji v kastilštině, jejíž první gramatika byla sepsána Eliem Antoniem de Nebrijou roku 1492,⁸⁸ nejsou španělským národem doposud tolik respektována.⁸⁹

3. 1. 2. VÝVOJ ANATOMIE VE ŠPANĚLSKU

Z Valverdeho řeči vyplývá, že ve Španělsku panovala averze vůči pitvám a nízká znalost anatomie. Ovšem skutečnost je taková, že na území Španělska tradice praktikování pitev existovala. Pitvy lidského těla se rozšiřovaly v království Aragonie, a to již ve čtrnáctém a

⁸⁶ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 6.

⁸⁷ BARON FERNANDÉZ, J., *Vesalio: Su vida y su obra*, s. 97.

⁸⁸ Elio Antonio de Nebrija je jednou z nejvýznamnějších osobností období Katolických králů. Vynikl zejména jako lingvista a autor apologetiky španělštiny, která podle něho byla stejně hodnotným jazykem jako latina. Roku 1492 sepsal *Gramatiku kastilského jazyka* (*Gramática de la lengua castellana*), díky které je považován za prvního „národního lingvistu“ románského jazyka (CHALUPA, J., *Španělsko*, s. 65).

⁸⁹ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 6.

patnáctém století. V již zmíněném Montpellieru, který spadl v tehdejší době pod Aragonské království, bylo praktikování pitev představeno už roku 1340. Později se pitvy běžně začaly konat i v Lérídě (1391), poté v profesionálních společenstvích a nemocnicích v Barceloně (1402), Valencii (1477) či v Zaragoze (1488). V Kastilském království se až do poloviny šestnáctého století nenachází žádná svědectví o pravidelném provádění pitev, a to ani na vyhlášené univerzitě v Salamance, Valladolidu, Alcale či v nemocnici v Guadalupe. O této slavné klášterní nemocnici jsou k dispozici informace již z patnáctého století, kdy byla považována za centrum lékařské péče, kde se prováděla lékařská praxe a operace. Zmínka o pitvách se poprvé objevuje až kolem roku 1550. Od této doby se klášter v Guadalupe stává centrem praktikování anatomických pitev uvnitř Kastilského království. V tomto období zde působil i mladý lékař Francisco Hernández de Toledo (1514–1587), známý jako „protolékař všech Indií“ (*el protomédico de todas las Indias*)⁹⁰ a jako slavný učenec zabývající se přírodní historií Ameriky. Skrze mnohé autobiografické pasáže v rukopisech komentující přírodní historii římského myslitele Guie Plinia Secunda (23–79) se odhaluje skutečnost, jak postupně provádění pitev pronikalo do tohoto kláštera a jak bylo toto praktikování v úzkém sepětí s Vesaliovým hnutím.⁹¹

Univerzita ve Valencii, která je považována za nejdůležitější španělskou anatomickou školu šestnáctého století, dala největší impuls k prosazení vesaliovských reforem ve Španělsku. Tato univerzita pomocí některých lékařů začala nahrazovat středověký galénismus galénismem humanitním. Mezi tyto lékaře patřil i žák Elia Nebrijy Miguel Jerónimo Ledesma (1510–1547) či Pedro Jaime Esteve (1500–1556), lékař, který se vzdělával v Montpellieru a Paříži, kde byl pravděpodobně ovlivněn Silviovými myšlenkami. Ačkoliv Esteve považoval Galénův spis *De anatomicis administrationibus* za nejvíce autoritativní lékařský text, stále kladl největší důraz na provádění pitev, které se ve Valencii konaly s vysokou frekvencí.⁹² Esteve se k Vesaliově dílu stavěl rozporuplně narozdíl od Ledesmy, který zaujal stejné stanovisko ke Galénovým textům jako Vesalius. Podle Esteveho podezřívá Galéna z toho, že nikdy nerealizoval pitvu člověka, je hloupost. Odvážit se to však potvrdit, je jedno velké bláznovství.⁹³ Ačkoliv Esteve s některými Vesaliovými postřehy nesouhlasí, v určitých

⁹⁰ LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 46–47.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 46 – 47, 69–71.

⁹² LÓPEZ PIÑERO, J. M., *Clásico médicos valencianos del siglo XVI*, s. 29–31; LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 47.

⁹³ „*Sospechar que Galeno no llegó a realizar ninguna disección del cuerpo humano es una tontería, pero atravesarse a afirmarlo es una locura.*“

LÓPEZ PIÑERO, J. M., *Clásico médicos valencianos del siglo XVI*, s.31.

oblastech Vesaliova výzkumu mu dává za pravdu a tvrdí, že některé jeho nové poznatky jsou hodny chvály.⁹⁴ Až s nástupem Vesaliova žáka Pedra Jimena (1515–1555) roku 1547 byla tato ambivalence nahrazena náklonností k Vesaliově myšlení, které na katedře anatomie po Jimenově odchodu roku 1552 dále rozvíjel jeho žák Luis Collado (1520–1589).⁹⁵

Jimeno položil základní kámen nového modelu anatomie ve Valencii a inspiroval se Vesaliovou metodou výuky, kde profesor byl jedinou osobou, která prováděla pitvu a zároveň demonstrovala části těla vysvětlující jednotlivé prezentované úkazy. Jimeno však neutilizoval pitvy jenom jako pouhého didaktického nástroje, nýbrž i jako prostředek bádání, díky kterému se zasloužil o objev třetí ušní kůstky, která Vesaliem, jenž objevil dvě předešlé, byla přehlédnuta. Tento objev je zaznamenán v Jimenově díle *Dialogus De re Medica* (1549) i ve Valverdeho *Historii*.⁹⁶

Po Jimenově odchodu z Valencie roku 1550 se stal jeho následovníkem Luis Collado, který sepsal obranu Vesalia (*La defensa del Vesalio frente a Silvio*), ve které hájí svého učitele před Silviem. Zde Collado vyjadřuje hlubokou důvěru ve Vesalia, který se podle něho snaží s velkou důsledností prostřednictvím častých pitev probudit pravdu v anatomii. Vyzdvihuje i jeho obratnost ve vykonávání tak zvláštní a temné věci, jakou je právě pitva. Collado ve své obraně odsuzuje Silvia, který ve svých spisech Vesalia nazývá arogantním, nestoudným, opovržlivým, netolerantním a bezbožným narušitelem pravdy a přirozenosti.⁹⁷ Proti Vesaliově dílu vystupovali i španělští lékaři, a to Rodríguez de Guevara (1520–1587) či Bernardino Montaña de Monserrate (1480–1558).⁹⁸

Právě univerzita ve Valencii ovlivnila začínající zavádění nové anatomie do slavné kastilské univerzity v Salamance a Alcalé stejně jako do celého zbytku iberského poloostrova.⁹⁹ V Salamance se začaly pitvy pravidelně konat taktéž kolem roku 1550 díky působení Cosmy de Mediny (1522–1591), který se vzdělával jako žák Luise Collada ve Valencii. Salamanka se však stala mimo jiné proslulá i svým kamenným anatomickým divadlem, které společně s anatomickým divadlem v Montpellieru patří k nejstarším v Evropě. Stavba tohoto divadla byla zahájena roku 1552, dokončena byla roku 1554.¹⁰⁰

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 32.

⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 47–48.

⁹⁶ LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 47–48, 54, 57.

⁹⁷ COLLADO, L., La defensa de Vesalio frente a Silvio, in: LÓPEZ PIÑERO, J. M., *La escuela valenciana*, s. 87.

⁹⁸ LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 76.

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 48.

¹⁰⁰ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 32.

3. 1. 3. INTERPRETACE VALVERDEHO POSTOJE KE ŠPANĚLSKÉ ANATOMII

Z předchozí kapitoly vyplývá, že neznalost anatomie ve Španělsku nebyla tak markantní, jak uvádí Valverde. Již několik let před vydáním Valverdeho *Historie* byla Vesaliova *Fabrica* a styl jeho výuky ve Španělsku známy. I kamenné divadlo v Salamance lze chápat jako důkaz poměrně vysoce rozvinutého anatomického bádání ve Španělsku.

Španělsko za vlády císaře Karla V. (1500–1556) bylo otevřené novému proudu renesanční kultury, ačkoliv namísto modernismu, reformismu a světského elementu, který se objevuje v Itálii, je význačné pro svou loajlnost k impériu, následuje ideje Tridentského koncilu a získává spíše náboženský charakter.¹⁰¹ Ten však neodporuje pitevní praxi, neboť církve budovala různá ospravedlnění pro provádění pitevní praxe, a to převážně pro uskutečnění obchodu s relikviemi.¹⁰² Lékaři jako Andrés Laguna (1511–1559), Goméz Pereira (1500–1558), Miguel Servetus (1511–1553), Juan Valverde či další lékaři druhé poloviny šestnáctého století jako Francisco Vallés (1524–1592) či Luis Mercado (1525–1611) se stali symboly nové mentality tzv. druhé scholastiky, která se rozvíjela od vlády Karla V. až do počátku osmnáctého století.¹⁰³

Laín poukazuje na skutečnost, že někteří španělští anatomové právě jako Valverde, ale i další, jako například Andrés Laguna či Luis Lobera de Ávila (1480–1551) pod vlivem otevřené španělské renesanční kultury odešli ve čtyřicátých letech šestnáctého století do zahraničí právě z důvodu nedostatku výuky anatomie a anatomických spisů ve Španělsku.¹⁰⁴

Laín ve své úvodní studii k Valverdeho dílu uvádí, že i během své krátké návštěvě v Madridu samotný Vesalius roku 1559 či dokonce William Harvey roku 1631 na tento nedostatek poukazují.¹⁰⁵ Dále uvádí v skutečnost, že i samotná pitva v tehdejší Španělsku opravdu byla temným, až odporným jevem. Tento fakt podpírá svědectvím Gonzála Fernandéze de Oviedo (1478–1557), který ve svém díle *Historia general y natural de las Indias* (1526) nejenže jako první osoba popisuje pitvu provedenou v Americe, nýbrž také prostřednictvím napsaného textu dává najevo svůj odpor k tamějším pitevním praktikám,

¹⁰¹ CHALUPA, J., *Stručná historie států. Španělsko*, s. 65.

¹⁰² Pardo ve své studii zdůrazňuje, že je zapotřebí přestat dále upírat zrak na možnou hagiografii a mučednictví, neboť církve naopak pitvy obhajovala, a to z důvodu obchodu s relikviemi jako byly paže, vlasy, oči, srdce či kosti. Co museli lékaři dělat, bylo vyžádat si povolení církve, aby mohli disponovat mrtvolami k pitvání, tudíž nemuseli usilovat o překročení neexistujícího zákazu církve. Došlo k jakési magnifikaci Vesaliovy osobnosti, a to nejen proto, že byl jakýmsi „objevitelem moderní anatomie“, nýbrž i proto, že postupem času se jeho anatomická praxe a následná kritika Galéna stala důvodem k jeho heroizaci, neboť i přes církevní zákazy a možné persekuce prováděl pitvy a dovolil si kritizovat tuto autoritu za účelem rozvíjet lékařskou vědu (PARDO, TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 15–16).

¹⁰³ GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 14.

¹⁰⁴ LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 51.

¹⁰⁵ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 2.

kteří v něm proubouzely stud, zatímco ostatní tamní obyvatelstvo jim bez hanby přihlíželo. Odpor španělské společnosti k pitvám podle Laína potlačil rozvoj anatomie ve Španělsku a bylo pouze málo takových, jako právě Pedra Jimena, Luise Collada či Juana Valverdeho, kteří se nebáli vzdorovat tomuto obecnému názoru svých krajanů.¹⁰⁶ Laín dále dodává, že obecný odpor Španělů k pitvám nebyl jedinou příčinou neznalosti anatomie ve Španělsku. Roku 1559 totiž Filip II. (1527–1598) zakázal studentům a univerzitním profesorům studovat a vyučovat na zahraničních univerzitách či zahraničním učencům působit na univerzitách španělských. Tím podle Laína Filip zapříčinil jak konec výměny znalostí španělských učenců s učením zahraničními, tak i stagnaci ve výuce anatomie a fyziologie ve Španělsku.¹⁰⁷

Zde je Laínovo zhodnocení role politiky Filipa II. v oblasti renesanční anatomie diskutabilní. V moderní epoše Španělska vznikla debata nad tím, jaký byl skutečný vliv nejen Filipovy vlády, ale i vlády Karla V. a dalších králů španělské větve Habsburků na španělskou vědu a kulturu. Někteří autoři, jako například Gumersindo de Azcárate (1840–1917), byli toho názoru, že inkvizice byla příčinou obratu Španělska zády k filozofii a moderní vědě.¹⁰⁸

Na druhou stranu jiní autoři, jako například Marcelino Menéndez y Pelayo (1856–1912), prohlašovali, že katolictví udržované ve Španělsku nijak nezabraňovalo rozvoji vědy.¹⁰⁹ Prosazování myšlenek Tridentského koncilu a Filipova silná náboženská politika pouze budily dojem, že ve Španělsku docházelo ke kulturnímu a vědeckému zpoždění a k absenci ideologické svobody, která brzdila vědecký vývoj. Vědecká činnost, tedy i ta medicínská, za vlády Filipa II. však nabyla svébytné formy a nadále pokračovala, a to jak na jeho dvoře, tak v lékařských centrech jako Valencie či Salamanka. Navíc zaznamenala i četné úspěchy. Texty zakázané inkvizicí procházely cenzurou a dostávaly se do rukou učenců.¹¹⁰ Stejně tak i

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 2–3.

¹⁰⁷ GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 13; LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 3.

¹⁰⁸ *La polémica de la ciencia española*, dostupné na:

http://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_03/sotelo/p06.htm, převzato dne 28. 3. 2012.

Například španělský historik Claudio Sánchez Albornoz y Menduina (1893–1984), známý polemickým sporem o smyslu dějin Španělska, který vedl s historikem Américem Castrem y Quesadou (1885–1972), shledává šestnácté století za vrchol i úpadek vědy ve Španělsku. Podle Albornoze v tzv. „první renesanci“, která je ztotožňována s vládou Karla V., dozrál ve Španělsku rozum a evropská věda. Ale když španělské filozofické a vědecké myšlení mohlo pokročit k dalšímu rozkvětu, Španělé vstoupili do stínu největší odmlky své historie. Filipova politika formující tzv. „druhou renesanci“ se stala téměř „apokalyptickým zkratem objímajícím španělskou modernitu.“ (GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 13 – 14).

¹⁰⁹ *La polémica de la ciencia española*, dostupné na:

http://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_03/sotelo/p06.htm, převzato dne 28. 3. 2012.

¹¹⁰ *La ciencia cortesana en la España de Felipe II*, dostupné na:

http://bib.cervantesvirtual.com/historia/ciencia/cienciafii_01.shtml, převzato dne 28. 3. 2012.

španělská scholastika nebyla marginální ve vývoji rané moderní filozofie, nýbrž hrála klíčovou roli při formování některých premoderních politických konceptů.¹¹¹

Dalším důležitým faktem je, že často dochází k tendenci zjednodušovat Filipův zákaz studií na zahraničních univerzitách. Ve skutečnosti se tento zákaz vztahoval pouze k některým provinciím, konkrétně k provinciím Kastílie.¹¹²

Vysvětlením Valverdeho nástinu nízké úrovně znalostí anatomie ve Španělsku by mohlo být, že ačkoliv anatomická praxe ve Španělsku byla značně rozšířena, stále se té italské nemohla vyrovnat. Nejspíše z tohoto důvodu odešel Valverde do Padovy, kam směřovaly kroky mnoha mladých intelektuálů, mezi něž patřil i Vesalius, Colombo či Harvey. Je vhodné poznamenat, že zatímco lékařský humanismus v době, kdy Valverde odešel do Itálie, byl již na univerzitě v Padově hluboce zakořeněn, ve Španělsku stále dominovala arabizovaná forma Galénova myšlení. Ta humanitní dorazila až pár let po Valverdeho odchodu do Itálie, a to do Valencie prostřednictvím činnosti výše zmíněných valencijských lékařů.

3. 2. PROJEVY HUMANISMU V DÍLE JUANA VALVERDEHO

V díle Juana Valverdeho lze rozpoznat typické znaky humanistické renesanční kultury, a to hned ve věnování, kterým je dílo uvedeno. Věnování, jak jsem uvedla na začátku práce, byla užívána mnohými renesančními učiteli. Byla psána například císařům, králům nebo církevním příslušníkům s vysokým postem. Vesalius svoji *Fabricu* věnoval císaři a španělskému králi Karlu V., na jehož dvoře v druhé polovině šestnáctého století působil jako jeho osobní lékař. Když Vesalius *Fabricu* vydával, předpokládal, že jeho dílo nebude mít takovou autoritu, aby se ochránilo před defenzory Galénovy teorie. Věnováním tak chtěl dílo podrobit ochraně, kterou mu měl poskytnout samotný císař.¹¹³

Valverde věnoval svoji knihu již zmíněnému kardinálovi Alvarézi de Toledo, na jehož příkaz byla *Historie* zřejmě sepsána, neboť sám Valverde ve věnování uvádí, že mu nebylo umožněno psát svoji knihu do té chvíle, dokud ho tím kardinál sám nepověřil. I přes některé špatné soudy ostatních Valverde sledoval pouze to, co mu Alvaréz poručil, což bylo učinit pro španělský národ věc nezbytnou, a to sepsat historii stavby lidského těla tím nejstručnějším a nejúčinnějším způsobem, jaký byl možný.¹¹⁴ Fakt, že se Valverdemu opravdu svoji anatomii

¹¹¹ DOYLE, J. P., Hispanic scholastic philosophy, in: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*, s. 278.

¹¹² KAMEN, H., *Philip of Spain*, s. 81.

¹¹³ BARON, FERNANDÉZ, J., *Vesalio: Su vida y su obra*, s. 101.

¹¹⁴ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 6.

podářilo zestručnit, je zjevný už tím, že jeho *Historie* čítá na 357 stran, čímž se liší od díla Vesaliova, jehož *Fabrica* má stran téměř o polovinu více, 663 stran.

V duchu humanismu je napsán i Valverdeho prolog, který se velmi podobá Vesaliově předmluvě k *Fabrice*. Vesalius hned na první stránce své předmluvy naráží na *Gotthorum Illuuiem*, epochu vpádu barbarů, který způsobil dekadenci ve vědě a umění. Prostřednictvím prologu pak chválí antickou medicínu a opakovaně upozorňuje na nutnost její obnovy a vyzdvižení na stejnou úroveň, na které byla v době antické. Vesalius ve své předmluvě užívá koncepty a vyjádření, které harmonicky korespondují s ideami humanismu.¹¹⁵

Valverde v úvodu svého prologu píše, že jestliže chce psát historii anatomie, ve které se objevuje tolik rozdílů mezi těmi, kteří o ní píší, je nezbytné nejdříve mluvit o jejím původu a příčinách, proč byla vynalezena a proč poté, po mnoha letech, byla zapomenuta.¹¹⁶

Svůj výklad začíná vyprávěním o barbarech a divoších, kteří již disponovali nějakými léky, a to jak na zranění, tak i pro různé nemoci. Nicméně, vynalezení medicíny se přisuzuje Řekům, kteří si medicíny považovali mnohem více než ostatní národy. Pro nepřetržité války s ostatními národy, které zpravidla vedli, bylo nutností mít různé silné léky k léčení zranění. Medicíny však bylo zapotřebí i po válkách, po kterých zůstalo těch, kteří od přirozenosti byli náchylní k zahálčivosti a kteří se začali oddávat neřestem a rozkoši, což vyvolalo různé nemoci.¹¹⁷

Je zde poukázáno i na problém sepětí medicíny s filozofií, když Valverde píše, že do doby, co někteří z filozofů mísili filozofii a medicínu, zdály se všechny studie stejné. V této epoše byla spousta filozofů, kteří byli zároveň lékaři, mezi nimiž nejvíce významní byli Pythagoras a Démocritos. Jejich žákem byl Hippokratés, muž neméně moudrý v léčení jako pečlivý ve psaní, jediný mezi exelentními mládenci s velmi dobrou pamětí. Tento Hippokratés byl prvním, který oddělil medicínu od filozofie, a to do tří částí: dietetiku, farmaceutiku a chirurgii.¹¹⁸

Valverde poté líčí epochu, ve které medicína došla k velkému pokroku, neboť se začaly konat pitvy za účelem rozpoznat příčinu nemocí. Avšak došlo k nečekanému zvratu a někteří lékaři se chtěli o lidském těle dozvědět více a začali jej pitvat zaživa. Právě záležitost pitev zaživa, ačkoliv ve skutečnosti bylo toto praktikování myšleno s dobrým záměrem, vzbudila

¹¹⁵ BARON FERNANDÉZ, J., *Vesalio: Su vida y su obra*, s. 99 – 100.

Předmluva k anatomickému dílu však nemusela být napsaná pouze tímto způsobem. Mohla být také například uvozena i antickou bájí oslavující člověka a jeho těla, tedy tak, jak ji napsal Jan Jessenius.

¹¹⁶ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 28.

¹¹⁷ TAMTÉŽ.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 28–29.

velké pomluvy ve společnosti, které se zdály tyto užívané praktiky velice kruté. Proto se tento způsob bádání zakázal a lékaři, kteří chtěli v pitvách nadále pokračovat, byli nuceni jít do Alexandrie, kde se občas pitvy konaly, a to většinou se zvířaty, v jejichž tělech se hledaly podobnosti s těly lidskými.¹¹⁹

Valverde však pokračuje dále v popisu historie anatomie a píše, že ve stejné době, kdy se pitvy prováděly pouze v Alexandrii, žil ten nejvíce moudrý muž ve svém řemesle, Galén z Pergamu, kterým zakončuje výklad slavné antické epochy.¹²⁰

Poté se Valverde zmiňuje krátce o středověku, který díla řeckých klasiků znehodnotil prostřednictvím nezdařilé formy přepisování knih, kvůli kterému se spousta děl řeckých klasiků dezinterpretovala.¹²¹

Velmi důležitou tendencí Juana Valverdeho, která je spjatá s epochou renesančního humanismu a která se projevuje v celém jeho díle, je následování Galénovy anatomické koncepce. V mnoha ohledech je však vůči tomuto antickému lékaři a filozofovi kritický, neboť již v prologu poukazuje na jeho četná pochybení a souhlasí s Vesaliem a Vesaliovým žákem, Colombem. Na tuto problematiku se nyní hodlám zaměřit blíže.

3. 3. PROJEVY TRADICE V DÍLE JUANA VALVERDEHO

3. 3. 1. HUMORÁLNÍ FYZIOLOGIE

Valverde v úvodu první knihy, která je věnována problematice kostí, rozděluje tělo na části sourodé (*partes semejables*) a nesourodé (*partes desemejables*).¹²²

Části sourodé Valverde jsou děleny na měkké a vlhké (maso, krev či hlen) a na tvrdé a suché (kůže, nervy, žíly, tepny či kosti). Je zde podotknuto, že některé z těchto částí jsou obnovitelné, některé ne. Tak například pokud se z těla vytratí některé kosti, které představují dvojici humorů sucha a tvrdosti, nikdy se neobnoví, kdežto maso představující dvojici měkkého a vlhkého humoru, se získá zpět s lehkostí.¹²³

¹¹⁹ TAMTÉŽ.

¹²⁰ TAMTÉŽ.

¹²¹ TAMTÉŽ.

¹²² Mezi první patří například maso, krev, kosti, pak také hlen či žluč, do druhé skupiny řadí například prsty, paže, hrudník – prakticky všechny části lidského těla (VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 31).

Co se týče překladu termínu *semejable*, ve slovníku se uvádí český výraz „přizpůsobivý“. Pro lepší znění však užívám výraz „soudrodý“, neboť tohoto výrazu ve stejném kontextu je užito i v *Průběhu pražské pitvy* od Jana Jessenia (JESSENIUS, J., Průběh pražské pitvy, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 250).

¹²³ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 31.

V této dělbě lze tak spatřit užití Galénovy humorální teorie, která vychází z předsokratovské přírodní filozofie uvažující o přirozenosti jako jednotě stojící za mnohosti všech jevů a objektů. Za tuto jednotu je odpovědná převaha jednoho z elementů, a to buď vody, vzduchu, ohně či země. Tyto elementy převažují ve větším světě, v makrokosmu. V menším světě, tedy v mikrokosmu, v člověku, těmto živlům odpovídají kvality čtyř humorů.¹²⁴ Dvojice těchto kvalit (teplo/chlad, vlhlost/suchost) pomáhaly vysvětlit zdravotní stav a určit prognózu nemoci a způsob, jakým se nastolí opět zdraví, a to závisle na každém jednotlivém individu a na jeho komplexnosti humorů.¹²⁵

V *Průběhu pražské pitvy* od Jana Jessenia lze upozorovat, jak důležitou roli tělní tekutiny hrají v těle člověka. Tvoří jakýsi fundament pro jeho dobré utváření a funkci „*Temperament provází v celém těle měkkost a tvrdost; první nacházíme nejvíce v mase, druhou v kostech. Tato dvojí protikladná substance byla totiž zcela nutná k utváření těla. Neboť kdyby se člověk býval stal tvrdým na způsob kamene a tuhým jako kmen, nemohl by nijak vyjádřit to, co pocítil v duši a také by se nemohl pohybovat dopředu, vždyť by stál jako socha. Podobně kdyby byl býval stvořen jako polypové celý z masa, zhroutil by se celý do sebe stejně jako srážející se mléko a chvěl by se a nemohl by nic pevného dělat ani s ničím zacházet.*“¹²⁶ Temperament Jessenius shledává za příčinu a nástroj všech lidských činností. Je dokonce také zaměřen na rozumové chápání, které vyžaduje přesné smíšení kvalit.¹²⁷

3. 3. 2. FUNKCIONÁLNÍ KONCEPCE LIDSKÉHO TĚLA

Části sourodé a části nesourodé plní různé funkce v těle. Některé slouží jako pojivo, některé jako „oblek“ (kůže), některé tvoří podpůrnou část kostí, jiné vytváří krev (játra), jiné kolují všemi orgány a vytvořenou krev roznáší (žíly), jiné vytváří „princip života“ (*espíritus de la vida*) jako například srdce, další části jako například tepny tento princip roznáší do těla. Jiné orgány vytváří „princip smyslu“ (*espíritus del sentido*) jako například mozek. Tento princip je pro změnu do těla roznesen nervy.¹²⁸

V tomto úryvku lze spatřit, že Valverde vychází z Galénovy funkcionální koncepce těla, kterou se nechal inspirovat před Valverdem Vesalius. Galén lidské tělo chápal jako anatomickou strukturu vystavenou na kostech, k nimž jsou připevněny svaly. Na tyto svaly

¹²⁴ NEJESCHLEBA, T., *Renesanční medicína: Academici versus practici*, in: Fialová, L.; Kouba, P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 42.

¹²⁵ PARDO TOMÁS, J., *Un lugar para la ciencia*, s. 11.

¹²⁶ JESSENIUS, J., *Průběh pražské pitvy*, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 247.

¹²⁷ TAMTÉŽ, s. 246.

¹²⁸ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 31–32.

navazuje trojí systém cév, tzn. žil, tepen a nervů. Tento systém je založen na Platónově rozlišování tří mohutností duše, tj. žádostivosti, vznětlivosti a rozumu, kde žádostivost splňuje úlohu biologického zachování a sídlí v břiše, vznětlivost usilující o moc sídlí v srdci a poslední rozum má své místo v hlavě. Galénův trojí cévní systém odpovídá právě tomuto platonskému rozlišování, neboť podle něho žilami proudí vyživovací pneuma vycházející z jater (krev), tepny přenáší vitální pneuma vycházející ze srdce (přenáší tedy již Valverdem řečený *espíritus de la vida*) a nervy proudí duševní pneuma (Valverdeho řečený *espíritus del sentido*), které má základ v mozku.¹²⁹ Je vhodné také zmínit, že tato Galénova nauka o pneumatech pochází ze stoického pojetí pneumatu jako „*aktivního principu pronikajícího materiální substanci, který umožňuje chápat kosmos jako jednotný živý organismus.*“¹³⁰ Tento princip, jak uvádí Nejeschleba, poté v galénovském kontextu medicíny zajišťuje vztah duše a těla.¹³¹

Právě Platónova koncepce duše ovlivňující trojí systém cév zčásti nechává Vesalia mimo dosah možnosti objevit malý oběh krve. Tento objev je přiřčen Williamovi Harveyovi, který následoval aristotelskou koncepci duše.¹³² Zásadní rozdíl mezi těmito dvěma koncepcemi je, že vitální a vyživovací duše, jak Galén inspirován Platonem píše, je oddělena v těle bránicí, kdežto pro anatomy, kteří následovali Aristotelovu koncepci, jako například Girolamo Fabricius ab Aquapendente, vláda vegetativní duše není omezena pouze na spodní část lidského těla, nýbrž se vztahuje k tělu celému. Právě na základě této teorie Harvey, který se otevřeně hlásil k Aristotelovi a který se věnoval studiu srdce jako orgánu vegetativní duše, objevil malý krevní oběh.¹³³ Srdce je dle něj základem života, příčinou všeho, počátkem a koncem života, sluncem v mikrokosmu.¹³⁴ Tato skutečnost opět dokazuje, že Harvey svůj

¹²⁹ S koncepcí pneumat přichází před Valverdem španělský lékař Miguel Servet. Podle tohoto autora spočívá ve všech třech pneumatech energie jediného ducha a světla Božího, čímž sjednocuje tyto tři principy v jeden jediný. Prostřednictvím této myšlenky lze spatřit Servetovu silnou náklonost k monoteismu (SERVET, M., *La primera descripción de la circulación de la sangre*, in: SERVET, M., *Obras completas. III. Escritos científicos*, s. 285).

¹³⁰ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 124.

¹³¹ TAMTÉŽ.

¹³² Aristoteles nespátřuje duši a tělo jako dvě různé entity. Duši nelze oddělit od těla. Je podle něho jakousi substancionální formou, která činí živočicha tím, čím je. Anatomické zkoumání se tak pro Aristotela stává prostředkem poznání vegetativní a sensitivní činnosti duše, které se vztahují pouze k jeho tělu a kterými disponují rovněž ostatní zvířata, která pozbývají rozumové složky duše, kterou má navíc člověk. A proto k poznání těchto činností postačuje pouze zkoumání těl živočichů, s čímž nesouhlasil Galén, který tvrdil, že je zapotřebí zkoumat i těla lidská. Projekt aristotelský však, vedle projektu galénovského a alexandrijského, o kterém zde ještě bude řeč, v renesanci taktéž nachází svého zastávce. Na Aristotelovu koncepci anatomie navazuje Girolamo Fabricius ab Aquapendente, jenž detailní zkoumání těl živočichů opět zdůrazňuje (NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 125).

¹³³ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 126.

¹³⁴ DEBUS, A. G., *Man and Nature in Renaissance*, s. 69.

objev provedl v kontextu renesance textů starověkých autorů, v jeho případě aristotelské anatomie, a metodologie vědy, kterou vytvořili aristotelikové na univerzitě v Padově, na které Harvey studoval.¹³⁵

3. 3. 3. GALÉNOVSKÁ TELEOLOGIE

Ve Valverdeho *Historii* často vystupuje Bůh-Tvůrce, kterého poznáváme skrze zkoumání člověka. Laín je toho názoru, že ve Valverdeho díle se tak odráží křesťanské myšlení novoplatonského filozofa Pseudo-Aeropagity (cca přelom 5. a 6. století), který tvrdí, že Božím zákonem je, aby nižší věci (ve viditelném světě) se vztahovaly k věcem vyšším (k Bohu), a to skrze prostředníka (člověka). Tato tematika se o něco později detailněji, a podle Láina zčásti čerpaná z Valverdeho *Historie*, objevuje také v díle *Introducción del Símbolo de la Fe (Uvedení do článků víry)* (1583) španělského anatoma Luise de Granada (1504–1568), jenž ve svém díle spíše náboženského charakteru podotýká, že se nemá dávat důraz na pouhé poznávání struktury velkého universa, skrze které bychom poznali Boha, nýbrž i na poznávání něčeho menšího, a to člověka.¹³⁶

Tematika Boha jako Stvořitele lidského těla či tvůrčí schopnosti Přírody má svůj zřetelný výraz ve Vesaliově *Fabrice*. Touto tematikou se blíže zabývá Nancy Siraisi ve svém článku *Vesalius and the Reading of Galen's Theology*. Píše, že Vesalius téměř na každé stránce svého díla upozorňuje na činnost Boha skrze účelnost lidského těla. Bůh, ten Nejvyšší Stvořitel (*Opifex rerum*) například opatřil veškeré klouby kostí a chrupavek vazy, aby byly schopné se natáhnout.¹³⁷ Obecně ze všech různých příkladů lze pak usoudit, že každý orgán či jeho část jsou k něčemu prospěšné. Právě existence vazů tak například v hojnosti demonstruje úžasnou činnost Přírody (*Natura*), která nic netvoří z lehkomyšlnosti či z nedbalosti, ba naopak, vždy pro nejvyšší užitek.¹³⁸ Dalším příkladem z mnoha je pasáž, kde Vesalius píše, že musíme oslavit píli Nejvyššího Stvořitele, který vytvořil tzv. hrubou tepnu (*trachea*), která slouží jak pro dýchání tak i pro hlas.¹³⁹ I pouhá vlákna tzv. zevního obalu mozku (*dura mater*), jak Vesalius jinde uvádí, Příroda připevnila takovým způsobem, že to předčí pouto, kterým Vulkán spojil Venuši s Marsem.¹⁴⁰ Ostatně i samotnou hlavu Příroda vytvořila pro

¹³⁵ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 126.

¹³⁶ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 5.

¹³⁷ SIRAI, N., *Vesalius and the Reading of Galen's Theology*, in: *Renaissance Quarterly*, s. 15.

¹³⁸ TAMTÉŽ, s. 16.

¹³⁹ TAMTÉŽ.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

ochranu očí. Pro jejich činnost a pro činnost ostatních smyslů byl pak vytvořen i samotný mozek.¹⁴¹

Tímto způsobem bych mohla pokračovat dále. Z uvedených příkladů tedy vyplývá, že se jedná o teleologický přístup, prostřednictvím kterého se ospravedlňovala anatomická praxe. I zde se navazuje na starověké autority. Vesalius čerpá z Galéna, jehož teleologii lze spatřit v jeho díle *De usu partium (O užitečnosti částí)*. Galén navazoval jak na Platónovo pojetí demiurga, tak na Aristotelovu koncepci přírody, která představovala imanentní a neosobní princip. Právě pro inspiraci obou těchto koncepcí lze spatřit, že v jeho díle dochází k nejednoznačnosti vztahu mezi Přírodou (*Natura*) a Stvořitelem (*Opifex rerum*), neboť oba tyto termíny Vesalius zaměňuje, a to bez nějakého teoretického zakotvení.¹⁴²

Tento teleologický přístup opět ukazuje na fakt, že Bůh vytvořil tělo člověka dokonalejším a účelnějším než u nerozumných zvířat,¹⁴³ z nichž některá, jako například drobný hmyz, nemají dokonce ani hlavu, která, jak píše Vesalius, je potřebná k tomu, aby oči ve vysoké poloze mohly vyhlížet bandity, kteří šplhají po zdech či horách, stejně jako námořníci šplhají po stěžních lodí, aby spatřili zemi, narozdíl od těch, kteří zůstávají dole pod stěžní.¹⁴⁴

Podobně si počíná i Valverde, ačkoliv s koncepcí Boha Stvořitele (*Dios, Hacedor*) se v jeho díle setkáváme méně než u Vesalia. Například podle Valverdeho, aby nám náš milovaný Stvořitel dal dokonalejšího života než rostlinám, bylo zapotřebí vytvořit zvláštní orgán – srdce, které by vytvářelo princip života, a to nejen člověku, ale i menším zvířatům.¹⁴⁵ V jiném případě, Stvořitel byl natolik důmyslný, že mozek, aby jej uchránil před zraněním, ukryl do kůží porostlou a vlasy zakrytou tvrdou lebkou.¹⁴⁶ Valverde zde stejně jako Vesalius vyzdvihuje funkci a účelnost již zmíněné *dura mater*, v *Historii* pojmenovanou jako *madre dura*, kterou je mozek v lebce obalen.¹⁴⁷

¹⁴¹ VESALIUS, A. *De Humani Corporis Fabrica*, s. 19, v anglickém jazyce dostupné v online verzi na: <http://vesalius.northwestern.edu/flash.html>, převzato dne: 29. 3. 12.

¹⁴² NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 122; srov. SIRAI, N., Vesalius and the Reading of Galen's Theology, in: *Renaissance Quarterly*, s. 28.

Například Realdo Colombo však již definuje rozdíl mezi Stvořitelem a Přírodou. Příroda se podle jeho názoru stává Boží vůlí.

¹⁴³ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 123.

¹⁴⁴ „That eyes require a high location is attested by lookouts for attacks of enemies and bandits, who climb walls, mountains, and high towers for the same purpose as sailors climb the masts of ships, to see land more quickly than those in the ship below.“

VESALIUS, A., *De Humani Corporis Fabrica*, , v anglickém jazyce dostupné v online verzi na: <http://vesalius.northwestern.edu/flash.html>, převzato dne: 29. 3. 12.

¹⁴⁵ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 244.

¹⁴⁶ S podobným výrokem se lze setkat v Olivově traktátu, když píše, že ačkoliv všechna zvířata pokrývá srstí či vlnou, člověku zahalil pouze hlavu, ukazujíc, že rozum, který v ní sídlí, potřebuje ochranu (PERÉZ DE OLIVA, F., *Diálogo de la dignidad del hombre*, s. 30).

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 259.

Jak zde uvedené příklady a studie Nancy Siraisi ukazují, obratná činnost Stvořitele vyjádřená ve Valverdeho díle nemusí být pouze čerpána z křesťanského myšlení novoplatonského filozofa Pseudo-Aeropagity, jak píše Laín. Může se totiž jednat i o Valverdeho tendenci využívat teleologickou koncepci přejatou od Vesalia, který vycházel z Galéna.

3. 3. 4. NÁSLEDOVÁNÍ PRAXE ALEXANDRIJSKÝCH LÉKAŘŮ

V renesanci vznikají přinejmenším tři anatomické koncepce, které vycházejí z rozdílných antických filozofických koncepcí. První je spojená s Vesaliem, který se nechal inspirovat Galénem, druhá s Colombem, který následoval praxi alexandrijských lékařů, třetí s Fabriciem následujícího Aristotela.¹⁴⁸

Ve Valverdeho díle lze upozorovat, že se neinspiroval pouze Vesaliovou anatomickou koncepcí, nýbrž i koncepcí Realda Colomba.

Valverde společně s Colombem praktikoval nejen pitvy, nýbrž i vivisekce zvířat, kterou prováděli alexandrijští lékaři Herofilus a Erasistratus, kteří, jak Valverde v prologu píše, chtěli dosáhnout tak neobyčejných zpráv o stavbě člověka, že se snažili ospravedlnit obžalované, aby je mohli otevřít zaživa, přičemž opravdu zaznamenali zvláštnosti, které se v lidském těle vyskytovaly.¹⁴⁹ Důvod vzniku této lékařské praxe ve starověkém Řecku vysvětluje blíže ve své předmluvě Jan Jessenius, který píše, že „*Při pitvě mrtvol dosahujeme jenom toho, čeho dosahují ti, kteří vstupují do zpustošených domů, v nichž nelze vidět nic jiného než stopy jeho dřívějšího obývání...mrtvý člověk není už člověkem, ale spíše jakýmsi obrazem člověka; ani žádný lidský úd zbavený života už není tím, čím byl zaživa.*“¹⁵⁰

Colombo chtěl na vivisekci psů usvědčit Aristotela, Galéna, ale i jeho následovníka Vesalia, z mnoha omylů. Na základě vivisekce živých zvířat chtěl totiž zkoumat činnost lidského těla, tedy fyziologii. Právě tuto oblast anatomie podle něho Vesalius opomíjel, neboť se věnoval především stavbě těla (*fabrica*), tedy anatomii.¹⁵¹

Prostřednictvím vivisekce se mohla spatřit především funkcionální stránka lidského těla, při pitvě mrtvého člověka nikoli. I když tato praktika nabývala někdy až děsivých rozměrů, právě

¹⁴⁸ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 124.

¹⁴⁹ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 29.

¹⁵⁰ JESSENIUS, J., Průběh pražské pitvy, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 253.

¹⁵¹ NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 125.

pitva zvířat zaživa se stala dalším způsobem pozorování těla, skrze které se docházelo k novému poznání.

Valverde vivisekci vyobrazuje v *Historii*, když na jedné ze svých ilustrací znázorňuje spoutanou těhotnou prasnici připravenou k vivisekci. Součástí této ilustrace jsou vyobrazené nástroje, kterými se vivisekce prováděla (viz obr. 2).¹⁵²

3.4. ODKLON OD TRADICE A NOVÉ POZNATKY V DÍLE JUANA VALVERDEHO

3.4.1. KRITIKA GALÉNOVY ANATOMIE

Valverde, jak lze zpozorovat, se nechal výrazně inspirovat Galénovou doktrínou, avšak s nabývajícimi zkušenostmi z pitev se v některých ohledech začal od jeho myšlení distancovat.

Valverdeho pochyby o Galénově věrohodnosti jsou již vyjádřeny v prologu *Historie*. Galén, jak Valverde doslovně píše, když psal svojí historii stavby lidského těla, měl evidentně při jejím popisu před sebou opici, neboť všechny části, které popisuje, se našly právě v ní a ne v lidském těle. Protože v jeho čase ostatní autoři neměli tak dobrou pověst a on v ostatních oblastech medicíny byl velmi úspěšný a slavný, všichni vložili víru i do jeho anatomického díla, neboť žádný z nich nemohl ukázat opak kvůli výše zmíněnému zákazu provádění anatomie člověka. I za časů Galéna otevřít člověka bylo nepěkné, stejně jako nyní ve Španělsku, píše Valverde a podotýká, že Galénovo dílo bylo velmi přínosné, a to i přes četné chyby, které byly způsobeny právě jeho domněním, že nebylo rozdílu mezi stavbou člověka a opice. Valverde dodává, že Galén opici studoval nepochybně s takovou pečlivostí, že kdyby tenkrát bylo provádění pitev na člověku povolené, ani Vesalius by neměl dnes tolik práce.¹⁵³

S důvěrou v Galéna se pokračovalo až do našich dnů bez toho, aby mu někdo směle vzdoroval, až do příchodu Vesalia, který začal mnohým otevírat oči, ukazujíc, že se nemůže věřit všemu, co je napsané.¹⁵⁴

Podle Valverdeho ti, co brání Galéna, říkajíc, že napsal anatomii člověka, se dopouští velké nespravedlnosti vůči němu, neboť jej učíňují lhářem na každém kroku. Navíc tyto osoby prokazují, že nikdy neviděli pitvu člověka.¹⁵⁵

¹⁵² VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 279.

¹⁵³ TAMTÉŽ, s. 29–30.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 30.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ.

Valverde udává bezpočet příkladů Galénových mylných tvrzení. Tak například Galén tvrdí, že v horní čelisti jsou dva švy, které drží pohromadě špičáky. Toto se našlo ve všech opicích, avšak v žádném člověku. Píše, že plíce jsou rozděleny na pět částí, což by nikdy nemohl tvrdit, kdyby byl vůbec někdy viděl plíce člověka. Tvrdí, že kost v rameni je vytočená směrem ven, což se vidí jen u lidoopů.¹⁵⁶

Jak Valverde píše, Galénův popis odpovídá spíše popisu těla opice než těla člověka. Podle Valverdeho tak Galén nikdy pořádně neviděl anatomii člověka a jestliže někdy v mládí odešel do Alexandrie, aby anatomii spatřil, nejspíše se dostavil, když už byla ukončena nebo že (neboť tato historie vyžaduje více paměti než soudu) z ní vše zapomněl, jak lze z jeho díla usoudit.¹⁵⁷

Valverde radí jít buďto do Itálie, kde se anatomie může jednoduše vidět, či uvěřit osobám, které se celý život cvičí v této „materii“, a to s velkou hojností lidských těl, jako Galén měl tenkrát opic. Naopak se nemá věřit těm, kteří ze své stolice hlásají něco, co v životě neviděli a co by si mohlo přečíst každé malé dítě s knihou v ruce.¹⁵⁸ Těmito slovy Valverde zdůrazňuje důležitost přímého pozorování lidského těla, které umožňovaly pitvy. Zde lze zpozorovat Valverdeho silný důraz na empirii a důležitost empirického zkoumání.

3. 4. 2. METODA POPISU LIDSKÉHO TĚLA

Když Valverde psal svoji *Historii*, měl k dispozici dva deskriptivní modely, dvě významná paradigmatata nabízející se anatomovi té doby, a to paradigma galénovské a paradigma vesaliovské.¹⁵⁹

Podle prvního se na člověka nahlíží jako na tvora obdarovaného rozumem, důsledkem čehož svůj život ve světě modifikuje racionálně prostřednictvím svých rukou. Galénův anatomicko-fyziologický popis těla začíná tedy od rukou, které představují orgán nejvyšší, kdežto noha či chodidlo orgán nejnižší. Poté pokračuje popisem paží, trupem, orgány korespondujícími každé dutině těla, a to břichu, hrudnímu koši a lebce, poté žilám, cévám a nervům.¹⁶⁰

Vychvalování orgánu lidské ruky se objevuje v renesanci poměrně často, a to jak v textech renesančních humanistů, tak i anatomů. Například Manetti shledává ruce za nepostradatelné

¹⁵⁶ TAMTÉŽ.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 30–31.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 31.

¹⁵⁹ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 4.

¹⁶⁰ PERDIGUERO, E., *Anatomía descriptiva. Siglos XVI – XVIII*, s. 15.

pro člověka. Jsou služebnicemi rozumu a chytrosti. Mnoho živých tvorů je skrze svůj pud hnáno vykonávat nějakou činnost či řemeslo, jak to můžeme zpozorovat u pavouků či včel. Ty se však již nemohou věnovat jiným činnostem a úkonům, což v případě člověka lze, neboť jeho ruce mu byly uděleny za tím účelem, aby s takto oduševněnými a živoucími nástroji mohl vykonávat různé úkoly, řemesla a umění. Člověk se tak stává v Manettiho pohledu díky rukám zdatným v umění a v technice.¹⁶¹

Stejnou tematiku najdeme i v Olivově díle. Podle něho ruce člověka jsou otroky sloužícími umění a rozumu, kterému jsou poslušní a vytvoří jakoukoliv věc, kterou jim nakáže. Ačkoliv jsou křehké, dokáží zpracovat železo takovým způsobem, že z něj vytvoří ty nejlepší zbraně, kterými se ubrání mnohem lépe než drápy či rohy zvířat. Jsou schopné obhospodařit půdu, která nás živí, dokáží otevřít pevné věci a uzpůsobit je naší potřebě, našemu užitku.¹⁶² S pasáží oslavující činnost rukou se lze setkat i v díle Jana Jessenia, který píše: „*Podobně je postava k užitku pro uchopování, jelikož protřednictvím tohoto tvaru provádíme obratně a snadno všechna mechanická umění a jiné práce rukou, ať při chůzi, vstoje i vsedě.*“¹⁶³

U Valverdeho, ač popisuje poměrně podrobně stavbu a činnost tohoto orgánu, se taková slova chvály založena na filozofickém podtextu nenalézají. Jestli zde mám charakterizovat Valverdův deskriptivní postup, je nutné vylíčit ten Vesaliův, neboť Valverde se řídil v této záležitosti právě jím. Vesalius nahlíží na lidské tělo jako na architektonickou stavbu, u níž základním stavebním prvkem je kostra, která zapřičiňuje stabilitu a podpůrnost celého tělního komplexu.¹⁶⁴ Kostra je pak složena z kostí, které, jak píše Valverde, představují základ stavby našeho těla.¹⁶⁵ Kost je nejtvrďší součástí těla a je podle něho nutné, aby lékaři znali přesně její umístění, tvar a vlastnosti pro případ, že když se zlomí či se nějak poškodí, budou schopni ji napravit.¹⁶⁶ Jan Jessenius, aby zdůraznil důležitost kostí, sepsal traktát, kde tento článek těla blíže popisuje. „*Kost, praví [Platón], vytvořil Bůh umělec tak, že rozetřel čistou a hladkou*

¹⁶¹ MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. 26 – 27.

Manetti se věnuje i důkladnému popisu prstů, a to zejména dvoučlánkovému palci nazývaným *rector omnium et moderator*, který zaujímá pozici nejdůležitější (BUCK, A., Einleitung, in: MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. XIX).

¹⁶² Oliva svoji řeč věnovanou chvále rukou rozvíjí však dále. Ruce jsou těmi, co nám vytváří oblek, ne hrubý ani ošklivý jako u ostatních zvířat, nýbrž člověk si může vybrat sám, který se mu líbí. Vytváří bezpečná obydlí, lodě, díky kterým můžeme přeplout vodu, zpřístupňují těžko průchodné cesty, krotí udatná zvířata, která pak zapřahávají aby vykonávala některé z prací, které by jinak musel dělat člověk. Nakládají slony, zabíjí lvy, svazují lstivá zvířata, loví ryby z hlubin moří, vyrovnávají se ptákům, kteří lítají nad mraky. Mají takovou moc, že se před nimi nikdo neubrání (PERÉZ DE OLIVA, F., *Dialogo sobre la dignidad del hombre*, s. 31–32).

¹⁶³ JESSENIUS, J., Průběh pražské pitvy, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 249–250.

¹⁶⁴ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 4.

¹⁶⁵ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 8.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 32.

zem, zvlhčil ji a smísil s morkem, posléze ji vložil do ohně, opět do vody, zase do ohně a znovu do vody. Tím, že ji opětovně přenášel do obou živlů, učinil ji takovou, že v nich není rozpustná.“¹⁶⁷ Takto Jessenius cituje Platóna a domnívá se, že tímto popisem chtěl Platón vyjádřit, že takovým způsobem chtěl Bůh napodobit kováře kovajícího železo.¹⁶⁸ Kostí jsou základem celého těla, které vytvořil Bůh, Stvořitel všech věcí, a stejně jako zdi a trámy tvoří základ domu, kosti jsou základem „fabriky“ člověka, píše pro změnu Vesalius.¹⁶⁹

A právě proto je sled kapitol Valverdeho díla uspořádán podle Vesaliova spisu, a to tak, že první kapitolu tvoří pojednání o kostech, v druhé knize píše především o vazech či o kůži, v další kapitole o orgánech, které pomáhají uchovat tělo jedince i celý druh. Pojednává tak tedy především o trávícím a rozmnožovacím ústrojí. Ve čtvrté kapitole hovoří o orgánech nutných k životu, a to převážně o srdci a dalších orgánech umístěných v hrudi. V páté kapitole popisuje orgány sloužící k funkci smyslů, v šesté kapitole mluví o žilách a tepnách, které udržují lidské tělo při životě, v poslední kapitole autor popisuje nervy a jejich činnost.¹⁷⁰

Veden tímto schématem, Valverde popisuje jednotlivě každý orgán, který je součástí nějakého systému či subsystému, který se právě studuje: kosti, svaly, játra, srdce, mozek atd. Stejně jako Vesalius i Valverde se ve svém popisu opírá o kategorie, o základní módy jednotlivých věcí, které prvotně stanovil již Aristotelés, a to v pořadí podstata, kvantita, kvalita, relace, místo, čas, poloha, stav, činnost, trpnost. U Vesalia se lze setkat s kategoriemi číslo, místo, forma, substance, spojení, užití, funkce.¹⁷¹ U Valverdeho se v podobném znění vyskytuje esence, velikost, číslo, pozice, stav, podstata, figura a funkce.¹⁷²

¹⁶⁷ JESSENIUS, J., Traktát o kostech, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 258.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ.

¹⁶⁹ VESALIUS, A., *De humani corporis fabrica*, s. 1, dostupné online na: <http://vesalius.nortwestern.edu/noflash/html>, převzato dne: 20. 4. 2012.

¹⁷⁰ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 4.

Vesalius svoji *Fabricu*, která dohromady čítá na sedm knih, tématicky rozdělil do tří bloků věnujících se třem systémům. Jedná se o systém konstruktivní a stavební, kam patří kosti, svaly, vazy (I. a II. kniha), systém jednotící a pojící, kam spadají žíly, tepny a nervy (III. a IV. kniha) a na systém oživující a hnací, kam patří orgány obsažené ve třech „dutinách“ – dutině hrudní, břišní, hlavní (V., VI., VII. kniha) (PERDIGUERO, E., *Anatomía descriptiva. Siglos XVI – XVIII*, s. 15).

¹⁷¹ *Numerus, situs, forma, substancia, connexus, usus, munus* (LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 5).

¹⁷² Esencia, tamaño, número, posición, situación, sustancia, figura, oficio, función (LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 5).

3. 4. 3. KRITIKA VESALIA

Valverde však nevyjadřuje svůj nesouhlas pouze s Galénem, nýbrž i se samotným Vesaliem. I přesto, že píše, že Vesalia bude ve své *Historii* sledovat vždy, vyjasní ty části, které jsou zmatené či kterým Vesalius nevěnoval tolik péče, a to za účelem toho, aby v jeho *Historii* nechybělo nic a aby byla kompletní.¹⁷³

Odchýlení od Vesalia lze vyzorovat hned v epigrafech a referencích, které se nachází v tzv. „Tabulce všech věcí význačných“ (*Tabula de todas las cosas notables*), která předchází celý Valverdeho traktát. Zde Valverde například píše, že se Vesalius mylí v počtu humorů oka, ve funkci desátého svalu nohy, že nejmenuje více než devět svalů jazyka a přitom jich je deset. Vesalius jmenuje dva svaly v nose, které se však nenašly. Taktéž se nenašly dva svaly v hrdle, které Vesalius zmiňuje.¹⁷⁴ Vesalius taktéž nespatriil něco tak evidentního a snadno zpozorovatelného jako dva čelní svaly, které pomáhají zdvihnout obočí a otevřít oči.¹⁷⁵ Přesně takové a mnohé další příklady nechávají Valverdeho v pochybách o Vesaliově důslednosti, avšak na druhou stranu přiznává, že u díla tak velkého rozsahu, jako je Vesaliova *Fabrica*, se občas nějaká nedbalost může prominout.¹⁷⁶

Ve Valverdeho díle se silně odráží skutečnost, že je žákem Realda Colomba, neboť jej v mnoha pasážích zmiňuje a dává mu za pravdu mnohem více než Vesaliovi. Tak například Valverde píše, že svaly tváře jsou tak nejasné, že způsobily rozpor mezi anatomy, a to takovým způsobem, že ani Vesalius není ve shodě s Galénem a ani Colombo s Vesaliem. A protože se mu zdá, že Colombo si v této záležitosti poradil lépe a rozdělil je obratněji, bude následovat právě jeho.¹⁷⁷ Valverde však Vesaliovy chyby nemodifikuje pouze na základě Colombova díla či z bádání prováděného společně s Colombem. V jeho díle je například zahrnut poznatek o existenci třetí ušní kůstky, kterou objevil Pedro Jimeno.¹⁷⁸

Valverdeho nesouhlas a častá kritika vyprovokovaly Vesalia k napadení Valverdeho. Taktéž Vesalia pobouřilo, když jeho kolega Gabriele Fallopio shledal Valverdeho za ohromného a významného anatoma. Příčinou této nedůtklivosti byla konfrontace, která vznikla mezi Vesaliem a Colombem, který reprezentoval školu, která ve Vesaliově díle nemilosrdně zdůrazňovala vady a nepřesnosti.¹⁷⁹

¹⁷³ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 5.

¹⁷⁴ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 6.

¹⁷⁵ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 110.

¹⁷⁶ LAÍN ENTRALGO, P., Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 6.

¹⁷⁷ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 110.

¹⁷⁸ PIÑERO LÓPEZ, J. S., *Medicina e historia natural en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, s. 75.

¹⁷⁹ LOPÉZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of*

Colombovy pitevní praktiky Valverdeho ovlivnily v jedné z nejdiskutovanějších oblastí anatomie, kterou byl výše zmíněný malý krevní oběh, který v díle Andrea Vesalia chybí.

3. 4. 4. POPIS MALÉHO KREVNIHO OBĚHU

I přes skutečnost, že Vesalius se v mnoha ohledech ke Galénovi staví kriticky, v rámci pojednání o srdci, tepnách a žilách zůstává konzervativním. Ve *Fabrice* se řádně ustanovila pouze struktura srdce, ale již se nevyřešila jeho funkce.¹⁸⁰ Základní fyziologie srdce je odvozena z Galénova díla a dochází pouze k malým změnám ve fyziologii srdce, plic, žil a tepen. Tepny a žíly jsou podle Galéna odlišné, pouze se propojují neviditelnými póry. Krevní oběh u Galéna spočívá v tvorbě krve v játrech. Krev oživuje tkáň v těle a zároveň odnáší přebytečné látky. Obnovuje tím tak části těla, které se svou činností postupně opotřebovávají. Většina z ní však směřuje do plic a poté, zbavená všech nečistot, zpět do jater. Eventuálně tato opotřebovaná krev dosáhne pravé komory srdce, kde neviditelnými otvory v přepážce srdce prosakuje do levého srdce, kde se mísí se vzduchem z plic, který přichází plicní tepnou a oduševní se vitálním pneumatem. Takto oživená krev proudí do celého těla, kde se spotřebuje.¹⁸¹ O neviditelných pórech a jejich funkci se zmiňuje Vesalius v prvním vydání *Fabricy*, čímž hovoří ve prospěch Galéna a opět chválí důmyslnost Stvořitele, který tento zázračný průchod vytvořil. Ve vydání druhém však již tyto póry popírá, když píše, že stále nevidí, jak by i malé množství krve mohlo projít skrze přepážku (*septum*) z jedné strany srdce na druhou.¹⁸²

Ačkoliv zde bylo řečeno, že objevitelem malého oběhu byl William Harvey, existovali myslitelé, kteří tento systém popsali již dříve. Jedná se o arabského učenca Ibn-Al Nafise (1213–1288). Ten stanovil, že krev z pravé srdeční komory musí projít do levé, ale není mezi nimi přímý průchod. Přepážka není tvořena neviditelnými póry. Krev z pravé komory plyne pulmonární arterií nejprve do plic, kde se smísí se vzduchem a pak skrze plicní žílu putuje do levé komory.¹⁸³ Miguel Servet ve svém díle *Christianismi restitutio* (1553) zdůrazňuje funkci dýchání a vztah mezi vzduchem a krví. Vitální princip se tvoří mnohem duchaplněji, než jak se lékaři obvykle domnívají. Je tvořen jemnou a okysličenou krví tvořenou v plicích, ne jak

Biology, vol. 1, No 1., s. 80.

¹⁸⁰ DEBUS, A. G., *Man and Nature in the Renaissance*, s. 64.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 55, 57.

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 61, 63.

¹⁸³ HADDAD, S. I., KHAIRALLAH, A. A., *A Forgotten Chapter in the History of the Circulation of the Blood*,

dostupné na:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1390327/?page=>, převzato dne 29. 3. 2012.

uvádí Galén, v levé komoře srdce. Právě pro tuto důmyslnou funkci těla Servet zvolává *miraculum maximum est baec hominis compositio*, tedy že stavba těla člověka je učiněným zázrakem.¹⁸⁴ Servetovo dílo kvůli jeho kacířství však zůstalo v ústraní. Nicméně, plicní oběh nezávisle na Servetovi objevil Colombo, a to i přes skutečnost, že se řídil Galénovým trojím cévním systémem, kde játra produkují vyživovací pneuma a levá komora srdce vitální pneuma. Colombo díky svému pečlivému zkoumání srdce zjistil, že díky srdečním chlopním je zajištěn jednostranný tok krve v srdci zprava doleva přes plíce, čímž odmítá Galéna, v jehož teorii se žádné srdeční chlopně nevyskytují, čímž neokysličené krvi nic nezabraňuje vrátit se zpět do jater.¹⁸⁵

Prostřednictvím vivisekce zvířat, které umožnily lépe poznat funkci těla, se společně s Colombem přiblížil malému krevnímu oběhu i Valverde, a to i přes skutečnost, že taktéž v kardiovaskulárním systému následoval Galéna.¹⁸⁶ Píše, že krev z pravé komory vtéká do tepenní žíly (*vena arterial*) a vstupuje do plic. Poté se mísí se vzduchem. Směs krve a vzduchu poté vchází do žilní tepny (*arteria venal*), a putuje do levé komory, kde se mísí s hustou krví, která do ní přichází z komory pravé.¹⁸⁷ Z obou těchto krví se pak tvoří princip, který nám dává život.¹⁸⁸ Valverde dokazuje, že tepnou vchází do levé komory již okysličená krev, ne vzduch, jak se domnívají jiní lékaři, podle kterých přítomnost krve v této tepně nepřípadala v úvahu. Valverde píše, že kdyby se tito lékaři nezdráhali dělat experimenty s živými zvířaty jako on s Colombem, zjistili by, že v této tepně je stejné množství krve jako v jiných. Když se pitvá mrtvola člověka, krev přestane proudit, takže ani do této tepny okysličená krev nevstoupí, kdežto při vivisekci zvířat bez přestání z hrdla tepny okysličená krev vychází a rozlévá se v srdci.¹⁸⁹ Zde lze opět spatřit Valverdeho kritiku těch, kteří se nedostatečně věnují pozorování, v tomto případě pozorování funkce těl pitvaných živočichů zaživa.

V rámci dobové anatomie objev malého oběhu krve však zůstal až do Harveye a jeho díla *Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* (1628) nezmíněn. Potlačení tohoto objevu nebylo zapříčiněno pouze náboženskými rozpory v rámci Servetova díla, nýbrž i

¹⁸⁴ DEBUS, A. G., *Man and Nature in the Renaissance*, s. 64; SERVET, M., La primera descripción de la circulación de la sangre, in: SERVET, M., *Obras completas. III. Escritos científicos*, s. 287, 299.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 64–65.

¹⁸⁶ GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 170.

¹⁸⁷ O tomto tranzitu krve z pravé do levé komory Valverde píše, že doposud neví, kudy tato část neokysličené krve proniká. Jedná se tak o stejný tranzit skrze přepážku srdce, který byl již popsán Galénem (VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 310).

¹⁸⁸ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 310.

Tepenní žíla (*vena arterial*) dnes znamená plicní tepna. Žilní tepnu (*arteria venal*) lze chápat jako plicní žílu.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ.

činností galénistů, kteří se stavěli silně proti inovacím jdoucích proti Galénově tvrzení. I španělští anatomové, kteří vystupovali proti Vesaliově dílu, Valverdeho popis malého krevního oběhu odmítali. Například španělský lékař Luis Mercado působící ve Valencii ve svém díle *De pulsus arte de armonía* (1584) popírá malý oběh krve a opět mluví o průchodu krve srdeční přepážkou, tedy tak, jak jej popisoval Galén.¹⁹⁰

3. 5. SENTIDOS EXTERIORES

Aby se člověk udržel při životě, nutně vedle orgánů trávicího ústrojí a srdce potřebuje podle Valverdeho ještě třetí orgán, bez kterého by tělo zůstalo neúplné, nedokonalé. A protože Tvůrce nechtěl být k člověku méně štědrý než k jeho okolí, vytvořil v něm ještě tento třetí orgán, skrze který vidí, slyší, je schopen pohybu, dotyku či rozlišit různé chutě.¹⁹¹ Orgán, o kterém zde Valverde pojednává, je mozek (*los Sesos*).¹⁹² Ten je umístěn v tom nejvyšším posazeném bodě našeho těla, a to v hlavě, a to ne protože by to bylo místo nejjistější či nejlepší, nýbrž protože se nachází blízko očí, které by v jiné části těla nemohly splňovat úlohu „strážné věže“ pevnosti představující lidské tělo.¹⁹³

Stavba lidského těla, jež je tvořena těmito třemi hlavními orgány, díky kterýmž je schopna fungovat, je podle Valverdeho takového uspořádání, které nejlépe dovoluje žít lidsky a splňovat tak osud přidělen člověku Bohem.¹⁹⁴

K žítí a cítění je však zapotřebí také vnějších smyslů (*sentidos exteriores*), díky kterým můžeme poznat nejen veškeré stvořené věci, nýbrž i jejich Stvořitele. Proto Bůh vložil do člověka nejdříve smysl, který taktéž položil do jakéhokoliv zvířete, a tím je smysl hmatu. Poté jej obdaroval smyslem chuti, skrze kterou se může rozlišit škodlivé od zdravého. Dále mu nadělil sluch, díky kterému může poslouchat doktríny věd, které ho činí perfektním. Sluch mu také pomáhá rozeznávat hlasy a melodie hudby, skrze kterou poznává nebeskou harmonii a skladbu své duše.¹⁹⁵

Po sluchu nadělil Bůh člověku čich. Nakonec ho obdaroval zrakem, samotným počátkem poznání všech věcí. Bez zraku by člověk vše, o čem se diskutuje a čemu se rozumí, nikdy

¹⁹⁰ GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 171.

¹⁹¹ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 78.

¹⁹² Termín *los Sesos* můžeme chápat jako „mozeček“ či samotný rozum. Obojí však zahrnuje rozumovou schopnost člověka.

¹⁹³ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 78.

“Este tercer principio llamamos nosotros los Sesos, cuya silla es la más alta parte del cuerpo, no porque para ellos este asiento fuese más seguro o mejor, sino porque estuviese justo a los ojos, los cuales no podían por ninguna vía estar en otra parte habiendo de ser las atayas de la fortaleza de nuestro cuerpo (VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 78).“

¹⁹⁴ TAMTÉŽ.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 266.

nepoznal. Protože kdyby nikdy jako první neviděl nebe, slunce, měsíc, hvězdy a jejich pohyb, noc i den, z jakých pak věcí by se v něm rodilo přání poznat přirozených příčin všech těchto věcí a toho, kdo jimi hýbe? Bez zraku by nikdy nepoznal takových darů, které jeho životu byly dány.¹⁹⁶

Oslava lidských smyslů jako zdroje poznání se objevuje již v traktátech o důstojnosti člověka autorů Gianozza Manettiho a Fernána Olivy. Člověk je dle Manettiho přirozeně založený a zrozený k poznání, kterého se mu dostává právě pomocí sluchu a zraku. Tyto dva smysly by však nemohly plnit dobře svůj úkol, kdyby nebyly umístěny v tak vysokém místě připomínající věž čnicí z opevněného hradu.¹⁹⁷ Oliva v řeči Aureliově taktéž vyzvihuje činnost těchto dvou orgánů. Oči podle něho představují okna, skrze které může duše pozorovat vnější svět a které nejsou ani mělké ani zapadlé. Jsou více zakulacené a zdvihnuté, aby se mohly obracet do všech směrů, prostřednictvím čehož mohou obdržet veškeré obrazy, které se dostaví. Stejně tak mají dobré umístění uši, neboť se nachází na obou stranách hlavy, aby zachytily zvuk ze všech směrů.¹⁹⁸ Oliva však neukazuje pouze na pozitivní aspekty lidských smyslů, nýbrž i na aspekty negativní, a to v řeči Aureliově. Lidské smysly, které Antonius vyvyšuje, nás podle Aurelia klamou, a to z příčin některých vnitřních pochodů, které mohou zakalit lidský rozum.¹⁹⁹

Také Jan Jessenius se věnuje problematice smyslů. Podle jeho názoru „*zrak i sluch, které jsou ze všech ostatních smyslů nejvznešenější a zasvěcené vědě, mají orgány umístěny ve větší výšce, a tak vnímají předměty své vlastní činnosti na větší dálku a přesněji.*“²⁰⁰ Mimo jiné, Jessenis zdůrazňuje vliv lidských smyslů na rozumové chápání člověka, když píše „*...ten, kdo rozumové chápání uchopuje, musí zkoumat představy, které však v posledku vznikají pomocí vnějších smyslů (jež jsou jakoby okny duše a branami k znalostem).*“²⁰¹ Zde Jessenius neopomíná také zdůraznit Aristotelovu ideu, že ztrátou některého ze smyslů zaniká samotné vědění.²⁰²

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 266–267.

¹⁹⁷ MANETTI, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen*, s. 26.

¹⁹⁸ PERÉZ DE OLIVA, F., *Dialogo sobre la dignidad del hombre*, s. 30.

¹⁹⁹ Klámání smyslů podle Olivy nastává například v případě, když žaludek trpí mnohými výpary, když se zanítí vnitřnosti či když se objeví potíže se srdcem. To vše může postihnout mozek, ve kterém se zakalí místa, v nichž spočívá duše, která musí být čistá. Toto klámání smyslů pak způsobuje různá pomýlení a chybu v úsudcích, což člověka vede k věčným pochybám a ke změnám názoru (PERÉZ DE OLIVA, F., *Dialogo sobre la dignidad del hombre*, s. 17).

²⁰⁰ JESSENIUS, J., Průběh pražské pitvy, in: NEJESCHLEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*, s. 247.

²⁰¹ TAMTÉŽ.

²⁰² TAMTÉŽ.

3. 6. ROZMANITOST LIDSKÝCH TĚL A JEJICH JEDNOTA

V prologu *Historie* lze zčásti vypořádat obranu Galéna, jehož samotného Valverde shledává za velmi moudrého. Upozorňuje, že i ti nejvíce z moudrých, kterým je udělen vysoký kredit, se mohli mýlit, stejně tak jako mnoho moudrých učenců se může mýlit dnes. Podle Valverdeho totiž dokonce ani v nynější Itálii, kde se pitva praktikuje hodně a s velikou pečlivostí a anatomové se nevěnují jiné další věci, se stále objevují odlišnosti, zčásti pro velkou pestrost mezi těly, zčásti pro složitost materie uvnitř.²⁰³

Problém rozmanitosti lidského těla v renesanci opravdu vyvolal ambivalenci v anatomických poznatcích o lidském těle. Tato rozporuplnost se stala jedním z problémů renesanční anatomie. V rámci této problematiky se řešila otázka, zdali se má dát přednost uniformitě lidských těl a zkoumat je podle ideálního vzoru či je zkoumat jako různorodé a proměnlivé entity. Mezi léty 1490 a 1560 se renesanční anatomové každý po svém snažili porozumět vztahu mezi ideálním typem lidského těla a empirickým zkoumáním, které produkovalo rozporuplnost poznatků o lidském těle, které nekorespondovaly s jeho ideálem. Velmi typickým znakem se stala fascinace mnoha anatomů různými formami „monstrozity“ a neobvyklostí, které se v lidském těle našly. Charakteristickým znakem těchto pozorování byl nedostatek konsenzu, jak ony zvláštnosti pojmenovat.²⁰⁴

Padovský profesor anatomie Alessandro Benedetti (1445–1525) ve svém díle *Anatomicae* (1497) hájí pitvy mrtvol, které odpovídají standardu vysokého štíhlého muže středního věku. Italský anatom Berengario da Carpi (1460–1530) roku 1521 však již zdůrazňuje důležitost pochopení odlišností vztahujícími se k věku, pohlaví a populaci. Colombo podtrhuje jak důležitost uniformity těla, tak neobvyklých anatomických anomálií.²⁰⁵

Tématika jednoty a rozmanitosti lidských těl se nejvíce objevuje ve Vesaliově díle. Ten si všímá mnoha odlišností nejen v těle jednoho individua, nýbrž i mezi pohlavím, věkovými či v dnes nazývanými etnickými skupinami. Vesalius předpokládal, že Galén ve svém díle *De Usu Parte* chtěl vyzdvihnout roli Přírody a jejího perfektního návrhu lidského těla v co nejdokonalejší uskutečnitelné podobě, o čemž svědčí i stvoření ruky, toho nejdokonalejšího nástroje inteligentní bytosti. Vesalius se tak domníval, že do Galénovy koncepce ideálního těla nespádala ani nezralost, ani vysoký věk, stejně tak žádná svébytná odchylka či znetvoření.²⁰⁶

²⁰³ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 7.

²⁰⁴ SIRAI, N., Vesalius and Human Diversity in *De Humani Corporis Fabrica*, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, s. 60–61.

²⁰⁵ TAMTÉŽ.

²⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 62, 69.

I přes Vesaliovu tendenci přihlížet na rozdíly mezi lidskými těly, tělo člověka podle něj zůstává uniformní s ohledem na jeho přirozenost, čímž prosazoval neměnnost lidské přirozenosti v čase.²⁰⁷ Na tuto problematiku Valverde poukazuje ve své předmluvě, když píše, že například v případě výzkumu kostí nelze udělat chybu, neboť jsou natolik tvrdé, že ne tak lehce ztratí svůj tvar a ani se nemůže prosazovat názor, že od dob Galénových svůj původní tvar ztratily.²⁰⁸ Někteří Galénovi obránci opravdu tvrdili, že se v průběhu let tvar kostí změnil, čímž ospravedlňovali některá z Galénových pochybení. O této skutečnosti píše Piñero, když zmiňuje, že valencijský lékař Luis Collado kritizoval Silvia za to, že tvrdí, že lidská přirozenost se od dob klasického Řecka změnila. Collado ve své práci s názvem *Galeni Pergameni Liber de Ossibus... enarrationibus illustratus, Valentiae* (1555), jehož součástí je také výše zmíněná obrana Vesalia, shledává Silvia pro jeho obranu Hippokrata a Galéna za komického, neboť tvrdí, že několik chrupavek v těle tyto dva myslitelé neobjevili z důvodu nedbalosti, nýbrž proto, že tehdejší těla je vzhledem ke své odlišné konstrukci, postrádala. „*Může existovat snad větší hloupost?*“,²⁰⁹ píše Collado volající, jak píše Piñero, po „filozofické svobodě“ Vesalia.²¹⁰

I Valverde, stejně jako Vesalius, při svém popisu zohledňuje rozdílnou stavbu a funkci těla muže a ženy, dětí, dospělých, starých lidí či nastávajících matek. Těchto rozdílů si všímá jak v rovině základních článků lidského těla, jako například kosti, tak i u větších systémů, jako například kostra.

3. 7. ILUSTRACE

Celé Valverdeho dílo je prokládáno ilustracemi figur demonstrujících anatomii a fyziologii člověka, z nichž je patnáct naprosto originálních a zbytek jsou vylepšenými verzemi figur vesaliovských obsažených ve *Fabrice*. Vesalius tyto obrazy vytvořil za pomoci Tizianova žáka Jana Stephana von Kalkara (1499–1546). Prvotní Vesaliovy ilustrace byly znázorněny v šesti rytinách sloužících k výuce anatomie, tzv. *Tabulae anatomicae sex* (1538). Tyto rytiny s anatomickými ilustracemi se od ostatních dobových rytin již lišily, a to větší detailností. Ilustrace zobrazující figury převážně demonstrující svalnaté tělo či jeho kostru už byly však podobným způsobem prezentovány Vesaliovým předchůdcem Berengariem da Carpim, který

²⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 86.

²⁰⁸ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 30.

²⁰⁹ LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 61.

²¹⁰ PERDIGUERO, P. *Anatomía descriptiva. Siglos XVI-XVIII*, s. 14.

figury vyobrazuje ve svém díle *Commentaria cum ampissimis additionibus super anatomia Mundini* (1522).²¹¹

Finálním účelem ilustrací bylo prezentovat stavbu lidského těla v co nejpřesnější podobě. Staly se tak jednou ze základních charakteristik anatomických monografií.²¹² Výjimku tvoří Realdo Colombo, jehož dílo tyto ilustrace postrádá.²¹³

Fakt, že se Valverde nechal inspirovat ilustracemi ve Vesaliově *Fabrice*, sám uvádí v úvodu věnovanému čtenáři, v němž tvrdí, že ačkoliv některým jeho přátelům se zdálo, že by měl vytvořit nové figury bez použití těch Vesaliových, nechtěl tak učinit, protože se obával, že pokud by vytvořil figury zcela nové, interpretovalo by se to jako opovržení Vesaliova díla způsobené závistí. Navíc, kdyby užil nových figur, nebylo by možné s takovou lehkostí vidět, v čem s Vesaliem souhlasí a v čem naopak nesouhlasí. Valverde tedy neshledává za moudré Vesalia v tomto ohledu ignorovat a rozhodl se ho naopak respektovat a inspirovat se jím a figury, které jsou podle jeho názoru velmi dobře zhotoveny, ve své *Historii* využít. Ve Valverdeho díle se tak objevuje například i slavná Vesaliova ilustrace znázorňující přemýšlejícího kostlivce opřeného o stůl (viz obr. 3).²¹⁴

Araguz ve svém článku věnujícímu se tématu ikonografie Valverdeho díla píše, že z hlediska umělecké analýzy se Valverdeho figury zobrazené v rytinách jeho spisu blíží figurám, které se obvykle zobrazovaly v klasickém, helenisticko-římském umění.²¹⁵ Araguz dále tvrdí, že figury zobrazené v *Historii* umělecky přesahují dílo Kalkara a dodává, že zřídkakdy se v jednom díle sloučila kritéria znamenitosti mezi vědou a uměním tak, jako ve Valverdeho *Historii*.²¹⁶

Autora těchto ilustrací Valverde ve svém díle neuvádí, což vyvolává diskuzi až do dnešních dnů. Tradičně se uvádí, že autorem rytin je španělský malíř Gaspar Becerra Padilla (1520–1568), avšak neexistují žádné věrohodné historiografické zdroje, které by tento fakt

²¹¹ Berengario stejně jako Vesalius dával důraz na pozorování a pitvu lidského těla, avšak po celou dobu následoval spisy Galénovy. Jeho ilustrace jsou originální tím, že zobrazují člověka zločince držícího v rukou sekyru a lano, tedy nástroje, kterými se popravovali kriminálníci. Na dalších obrazech je zobrazeno ukřižované lidské tělo znázorňující smrt Ježíše Krista. Berengario tak ve svém díle prokazuje zvláštnost těla kriminálního a těla svatého, neboť obě těla byla stvořena neobyčejnou silou, a to nejen silou Boha, nýbrž i Dávla, čímž se odlišují od těl normálních osob (PARK, C., *The Criminal and the Saintly Body*, in: *Renaissance Quarterly*, Vol. 47, No. 1, s. 26).

²¹² LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 70.

²¹³ TAMTÉŽ, s. 59.

²¹⁴ VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 8.

²¹⁵ ARAGUZ, A. M., *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 2.

²¹⁶ TAMTÉŽ.

potvrzovaly.²¹⁷ Araguz například ve své studii o původci Valverdeho maleb dochází k závěru, že ilustrátorem byl francouzský rytec Nicolás Béatrizet (1507–1565), jehož iniciály NB, kterými podepisoval svá díla, se objevují na dvou rytinách zobrazujících člověka (viz obr. 4) a poté na Valverdevě portrétu na titulní straně italské verze *Historie* (viz obr. 5). Jedná se tak o jediné podpisy, které lze v díle najít. U Béatrizeta navíc shledáme archeologicko-mýtické rytiny z dob, kdy působil v Římě, které tedy potvrzují Araguzovo přirovnání Valverdeho figury ke klasickému stylu (viz obr. 6).²¹⁸

Araguz analyzuje ve své stati rytiny Becerry Padilly a dochází k závěru, že jeho předchozí malby z kolekce *Jovellanos*, kde se vyobrazuje torzo, hrudník, paže a chodidlo člověka, nejsou malbami anatomickými, nýbrž náčrty či studiemi bez jakéhokoliv vztahu k vědecké morfologii (viz obr. 7).²¹⁹

Problém s určením autora Valverdeho ilustrací Araguz spojuje s faktem, že v tehdejší době umělci jako například sochaři a malíři, jak již zde bylo jednou zmíněno, byli považováni pouze za řemeslníky, kteří skrze svá díla ne vynášeli a nevelebili *ego* a cnost mocných, tedy vysoké šlechty, králů, vysokého kléru či papežů, nýbrž pracovali „temnou formou“, samostatně či za mzdu, aby vydali obrazy či tištěné knihy pro stále rostoucí střední třídu. Zejména ve Španělsku práce řemeslníků byla méněcenná, neboť živnost, ve které se požadovalo užití rukou, byla označována jako opovržením hodná a otrocká (*vil y servil*).²²⁰

Valverde své ilustrace umísťuje na konci každé kapitoly. Pro lepší orientaci a popis toho, co přesně v daný moment ilustruje, k těmto ilustracím uvádí poznámky umístěné v tabulkách před samotnou ilustrací.

Jak již zde bylo řečeno, některé z ilustrací jsou vylepšené, a to například v případě demonstrace orbitálních svalů. Nevidí se však vliv pouhého Vesalia. Mnohé figury jsou vytvořeny s velkou fantazií a některé z nich jsou seskupeny pouze na jedné desce (viz obr. 8), což připomíná dílo *Compendiosa totius anatomiae* (1545) Thomase Gemina. Další z kreseb nemají žádného předchůdce a jsou ryze originální. Jedná se tak o původní ilustraci těhotné ženy (viz obr. 9) ve vzpřímené poloze či některá zobrazení břišních svalů či střev. Asi

²¹⁷ Zdroji, ve kterých je Becerra skutečně zmíněn jako autor Valverdeho figur, jsou *Dialogo de la pintura* (1633) od Vincenza Carducciho (1568–1638) či *El arte de pintura* (1649) od Francisca Pacheca (1564–1644). Avšak ani jedno z děl Araguz neshledává za věrohodné (ARAGUZ, A. M., *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano* (1556) de Juan Valverde de Amusco, s. 3).

²¹⁸ TAMTÉŽ, s. 13, 18.

²¹⁹ TAMTÉŽ, s. 18.

²²⁰ TAMTÉŽ, s. 12.

nejznámější Valverdeho figura je však *El hombre muscular desollado*,²²¹ svalnatý muž držící v ruce svoji vlastní stáhnutou kůži, aby demonstroval vše, co se skrývá pod ní (viz obr. 10).²²²

Araguz se ve svém článku zaměřuje více na tuto malbu. Uvádí, že se podobá jedné části fresky *Posledního soudu*, malby, kterou vytvořil italský malíř Michelangelo (1475–1564) na žádost papeže Pavla III. (1468–1549). Araguz komparuje tvář *hombre muscular desollado* s tváří osoby, která stojí za Svatým Bartolomějem a tvrdí, že žalostný výraz obou tváří se naprosto shoduje (viz obr. 11). Ovšem shoda tváře není jedinou podobností mezi freskou Michelangela a Valverdeho figury muže bez kůže. Svatý Bartoloměj totiž v pravé ruce drží dýku a ve své levé ruce již demonstuje dýkou odříznutou lidskou kůži, ve které je vyobrazena tvář samotného Michelangela. Araguz si tak pokládá otázku, zdali tvář vousatého muže, která je taktéž vyobrazena na odříznuté kůži u Valverdeho figury, zpodobňuje autora této ilustrace, podle Araguze tedy výše zmíněného Béatrizeta. Valverdeho figura je tedy jakýmsi spojením dvou postav vyobrazených na Michelangelově fresce (viz obr. 12). Tento fakt je další indicií k rozluštění záhady toho, kdo je autorem Valverdeho maleb. Araguz píše, že vzhledem ke skutečnosti, že se jejich autor evidentně inspiroval malbou v Sixtinské kapli, k níž v tehdejší době pořizoval obrazovou kopii Nicolás de la Casas, Béatrizetův příbuzný a učitel, je zcela zřejmé, že autorem kreseb není nikdo jiný než Béatrizet.²²³

V rámci grafiky díla je zapotřebí zmínit i iniciály, kterými stejně jako u Vesalia každý text započíná. Tyto iniciály stejně jako u Vesalia zobrazují lékařské prostředí, tematiku pitev, náboženské výjevy či výjevy z obyčejného života (viz obr. 13).

²²¹ ARAGUZ, A. M., *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 18. V překladu znamená výraz *hombre muscular desollado* „svalnatý muž stáhnutý z kůže.“

²²² LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*, s. 70.

²²³ ARAGUZ, A. M., *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 12–13.

4. ZÁVĚR

V první části mé práce jsem charakterizovala dobu a intelektuální prostředí, ve kterém se Juan Valverde pohyboval. Zaměřila jsem se na humanismus, způsob padovské metody výuky v anatomii, význam pitev v renesanci a na pojetí člověka a jeho těla v epoše renesance. Jak lze v druhé části práce spatřit, všechny tyto aspekty myšlení a tvorbu Juana Valverdeho silně ovlivnily, neboť v jeho díle lze pozorovat jak vliv humanismu, tak stopy vzdělání na univerzitě v Padově, která dávala silný důraz na pitevní praxi. Taktéž tradiční prvky renesančního antropocentrismu jsou ve Valverdeho díle přítomné.

V *Historii* lze pozorovat, že se Valverde přiklání ke dvěma anatomickým projektům renesance. Na příkladu humorální fyziologie, funkcionální stránky těla, či teleologie lze vyzorovat, že se otevřeně hlásil k Vesaliovi, který reprodukoval tyto koncepce z díla antického lékaře Galéna. Na druhou stranu, Valverde po vzoru alexandrijských anatomů a Realda Colomba provádí vivisekce zvířat, které mu zprostředkovaly zejména znalost fyziologické stránky člověka. Projevy Aristotelovy anatomické koncepce, ke které se přikláněli anatomové převážně na sklonku šestnáctého století, se v *Historii* nevyskytují.

Tak jako Vesalius, Harvey či Koperník, i přes následování tradic se Valverde nezdráhá kritizovat antické autority a užívá například nového způsobu popisu lidského těla, ve kterém následoval Andrea Vesalia. Avšak i Vesalius se stává terčem jeho kritiky a v mnohém se přiklání ke svému učiteli Realdu Colombovi, díky kterému přichází k novým poznatkům, jako je například malý krevní oběh.

V rámci hodnocení Valverdeho díla v oblasti regionálních dějin, tedy dějin Španělska, Valverdeho důležitým přínosem je, že díky tomu, že nepsal latinou, nýbrž kastilštinou, obohatil vyvíjející se španělský jazyk o nové odborné anatomické termíny, čímž mu zvýšil prestiž. Ve svém díle mísí lidové výrazy z kastilštiny se svými novými anatomickými odbornými termíny, aby se tak rozpoznalo, o čem právě pojednává. Pouze v případě, kdy neexistoval žádný lidový ekvivalent k odbornému výrazu, využil Valverde termínu latinského.²²⁴

Ačkoliv je Valverde v kontextu renesance znám jako úspěšný španělský anatom, který se ve Španělsku narodil a ve španělštině psal, není považován za osobu, která by se tolik zasloužila o rozšiřování renesančního anatomického myšlení na území Španělska. Piñero píše, že Valverdeho je nutné zařadit do italského postvesálského hnutí, ne do španělského, neboť žil a

²²⁴ LAÍN ENTRALGO, P. Estudio preliminar, in: VALVERDE DE HAMUSCO, J., *Historia de la composición del cuerpo humano*, s. 3.

působil v Itálii, kterou pro její hojnou praxi v pitvách oslavoval a propagoval.²²⁵ Naopak, vývoj anatomie ve Španělsku, jak lze z jeho díla vyčíst, poměrně značně podceňoval a kritizoval. I ve studii Enriqua Perdiguera lze spatřit, že Valverde ve španělském postvesálském hnutí není zahrnut. Naopak do něho Perdigero řadí valencijské anatomy Pedra Jimena a Luise Collada, díky kterým se Vesaliova nová anatomie rozšiřuje do dalších španělských univerzit.²²⁶ Ani Valverdeho popis malého krevního oběhu nelze pokládat za originální přínos španělské anatomii, neboť ten je přiknut Miguelu Servetovi. Je nezbytné taktéž zmínit, že Valverde pravděpodobně Servetovým poznatkem o malém krevním oběhu ovlivněn nebyl, neboť v sekundárních zdrojích se uvádí fakt, že Colombo jej objevil nezávisle na Servetovi, z čehož vyplývá, že Valverde se o malém krevním oběhu zmiňuje až na základě spolupráce s Colombem.

Nelze však tvrdit, že by přítomnost malého krevního oběhu ve Valverdeho díle nebyla důležitá. Valverde uvedením tohoto poznatku či jiných modifikací projevil svůj nesouhlas jak s uznávanou autoritou Galénem, tak s Vesaliem, který v době publikování Valverdeho *Historie* byl již kapacitou s ohromným kreditem. Valverde si tak dokázal vytvořit odstup od dříve sepsaných publikací, dát přednost své vlastní zkušenosti z výzkumu a zaujmout kritický postoj k poznatkům jiných učenců. Tím prokázal, že v oblasti anatomického bádání není důležité následovat přednostně slavné autory, a to ať už se jedná o antické či ty renesanční, ale vždy získávat poznatky během přímého pozorování. Skrze Valverdeho vychvalování italského způsobu bádání v anatomii lze zporovat jeho silný důraz na empirii, jejíž největší zdroj Valverde evidentně spatřoval zejména ve spolupráci s Realdem Colombem.

Jeden z významů Valverdeho spisu spočívá v jeho větší jasnosti a přehlednosti, narozdíl od Vesalia, který svůj spis napsal v dlouhém rozsahu a složitou latinou, i od Colomba, jehož dílo postrádá ilustrace, které by doprovázely jeho výklad.²²⁷ Navíc Valverde podává informace o tom, kde chyboval Galén, kde Vesalius a ačkoliv malý krevní oběh není jeho objevem, narozdíl od *Fabricy* je tento poznatek v *Historii* zahrnut. Tím se Valverdeho dílo narozdíl od Vesaliova a Colombova spisu stává více ucelené. Od Vesaliova spisu se liší ještě větší korektností.

²²⁵ LÓPEZ PIÑERO, J. M., The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain, in: *Journal of the History of Biology*, vol. 1, No 1., s. 80.

²²⁶ PERDIGUERO, E., *Anatomía descriptiva. Siglos XVI – XVIII*, s. 17–18.

²²⁷ GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*, s. 158; srov. PIÑERO LÓPEZ, J. S. *Medicina e historia natural en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, s. 75.

Snad z těchto důvodů Valverdeho dílo bylo hojně čteno a vydáváno do různých jazyků po celé sedmnácté a osmnácté století. Nechybí italský, latinský, holandský či řecký překlad. Za celé jedno století od jeho prvního vydání se vydalo celkem šestnáct edic *Historie*.²²⁸

V rámci filozofie Valverde nepřichází s žádnou novou myšlenkou, a to z důvodu, že byl především lékařem a ne filozofem, jako například Jan Jessenius, v jehož díle lze spatřit spolu s anatomií člověka i poměrně hojnou kombinaci filozofických myšlenek. I přes tuto skutečnost jsem v *Historii* zaznamenala některé z filozofických koncepcí, čímž se potvrzuje fakt, že medicína byla v renesanci doposud neodmyslitelně spjata s filozofií. Jedná se o Galénovu teleologii a Platonovu teorii pneumat, kterou se Galén nechal inspirovat.

Ve Valverdeho díle je však vyjádřeno i jedno ze stěžejních témat filozofie člověka. Je jím oslava člověka jako díla Božího, které ostatní nerozumné živočichy převyšuje svou rozumovostí a svou dokonalostí. Prostřednictvím smyslů sluchu a zraku je člověku umožněno poznávat nejen okolní svět, ale i jeho Stvořitele. Tím se Valverde přibližuje výrookům humanistů Manettiho, Vivese či Olivy, kteří však tuto tematiku rozebírají detailněji.

I přes fakt, že Valverde nepřináší příliš originální myšlenky a zůstává zakořeněn v myšlenkových schématech renesanční vědy i filozofie, význam jeho díla spočívá právě v této skutečnosti. Pro zhodnocení Valverdeho tvorby se mi inspirací stalo hodnocení Jana Jessenia Tomášem Nejeschlebou. Ten ve své studii o Janu Jesseniovi píše: „*Filosofii přece nelze ztotožnit pouze s velkými postavami, ale má i svou druhou stránku. Filozofy nejsou pouze Platón, Aristotelés a Descartes či Kant...[Jessenius] i přesto, že nebyl originální, poskytuje nám možnost vhledu do ducha doby více, než filozofové, kteří svou svébytností transcendentovali.*“²²⁹ Podobně se lze vyjádřit i k osobě Juana Valverdeho. Renesanční medicínu nelze ztotožnit pouze s osobou Vesalia, Colomba či Harveye a ačkoliv Valverde tyto velké anatomy své doby nepřesáhl, byl osobností známou, úspěšnou a na jeho postavě lze dobře vyložit dobu, v níž žil a psal.

²²⁸ TAMTÉŽ.

²²⁹ NEJESCHEBA, T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, s. 23.

BIBLIOGRAFIE

ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*. Dostupné na:

<http://www.asociacioneshat.com>

ARANCÓN MARTÍNEZ, A. *Historia de la filosofía española*. Madrid: Ediciones Libertarias, 1986, ISBN 978-84-7683-003-1.

BARON FERNANDÉZ, J., *Vesalio: Su vida y su obra*. Madrid: Instituto Arnau de Vilanova, 1970.

DEBUS, A. G. *Man and nature in the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University press, 1999, ISBN 0-521-29328-6.

FIALOVÁ, L.; KOUBA, P.; ŠPAČEK, M. (ed). *Medicína v kontextu západního myšlení*. Praha: Galén s.r.o., 2008, ISBN 978-80-7262-513-0.

GRANJEL, L. S., *La medicina renacentista española*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1978, ISBN 847-48-1000-0.

HADDAD, S. I., KHAIRALLAH, A. A. *A Forgotten Chapter in the History of the Circulation of the Blood*. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>

HANKINS, J. (ed). *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, ISBN 978-05-2184648-6.

HANKINS, J. (ed). *Renesanční filozofie*. Praha: OIKOYMENH, 2011, ISBN 978-80-7298-438-1.

CHALUPA, J. *Španělsko*. Praha: Libri, 2010, ISBN 978-80-7277-478-4.

JESSENIUS, J. *Jan Jessenius z Jasené: Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L.P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech*. Praha: Karolinum, 2004, ISBN 978-80-246-0922-5.

KAMEN, H. *Philip of Spain*. New Haven: Yale University Press, 1999.

KRISTELLER, P. O. *Osm filosofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad, 2007, ISBN 978-80-7021-832-7.

LAÍN ENTRALGO, P., *Historia universal de la medicina*. Barcelona: Barcelona [etc.]: Salvat, 1981, ISBN 84-3451-074-X.

MANETTI, G. *Über die Würde und Erhabenheit*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990, ISBN 978-3-7873-0958-0.

NEJESCHLEBA, T. *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*. Praha: Vyšehrad, 2008, ISBN 978-80-7021-909-6.

OLIVA PERÉZ, F. *Diálogo de la dignidad del hombre* [recurso electrónico]. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999, ISBN 141-35-9651-7.

PARDO TOMÁS, J. *Un lugar para la ciencia*. Fundación Canaria Orotava de la Historia de la Ciencia, 2006, ISBN 978-84-611-0527-4.

PARK, K. - DASTON, L. (eds). *The Cambridge History of Science, Vol. III : Early modern Science*. New York: Cambridge University Press, 2006, ISBN 978-0- 521-57244-6.

PARK, C., The Criminal and the Saintly Body, in: *Renaissance Quarterly*. Vol. 47, No. 1, s. 1–33. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

PERDIGUERO, E. *Anatomía descriptiva. Siglos XVI – XVIII*. Suplemento de Conecta, ISBN 1576-4826.

PICO DELLA MIRANDOLA, G. *O důstojnosti člověka*. Praha: Oikoymenh, 2005, ISBN 80-7298-164-1.

PIÑERO LÓPEZ, J. S. *Clásicos médico valencianos del siglo XVI*. Valencia: Generalitat Valenciana. Consilelleria de Sanitat i Consum, 1990, ISBN 84-7890-307-0.

PIÑERO LÓPEZ, J. S. The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain. In: *Journal of the History of Biology*. Vol. 12, No. 1., s. 45-81, Springer, 1979.

PIÑERO LÓPEZ, J. S. *Medicina e historia natural en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*. Valencia: Universidad de Valencia, 2007, ISBN: 978-84-370-6874-9.

SIRAISI, N., Vesalius and Human Diversity in *De humani corporis fabrica*, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol. 57, s. 60–88, Warburg: The Warburg Institute, 1994.

SIRAISI, N., Vesalius and the Reading of Galen's Theology, in: *Renaissance Quarterly*. Vol. 50, No. 1., s. 1–37, Chicago: The University of Chicago Press, 1997.

SERVET, M. *Obras completas. III. Escritos científicos*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2005, ISBN 978-84-7733-756-0.

SCHMITT, CH. B. *Cambridge History of Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ISBN 978- 0-521-39748-3.

VALVERDE DE HAMUSCO, J. *Historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2.

VESALIUS, A. *De Humani corporis fabrica*. Dostupné na: <http://vesalius.northwestern.edu>

VIVES, J.L. *Diálogos y otros escritos*. Barcelona: Planeta, 1988, ISBN 84-3203-980-2.

5. RESUMEN

Mi tesina de bachiller estudia al anatomista español Juan Valverde de Hamusco y su obra *Historia de la composición del cuerpo Humano*.

El trabajo está dividido en dos partes. La primera trata de acercarse al ámbito intelectual de aquel período, que influyó mucho la formación de Valverde. Para ello, describo aspectos como la importancia de las disecciones, la concepción filosófica del hombre en el Renacimiento o la metodología de la investigación del cuerpo humano en la universidad de Padua. También me refiero al humanismo renacentista, destacando la tendencia de los humanistas a exaltar la época antigua y estudiar los textos clásicos. Por otro lado, esa admiración convivía con la tendencia contraria: la crítica de los humanistas a varias ideas de las autoridades antiguas.

En segunda parte, analizo en primer lugar la dedicatoria de *Historia de la composición del cuerpo Humano*, donde Valverde menciona la situación de la anatomía en la España renacentista. En este punto, adapto una actitud crítica a los argumentos de Valverde, concluyendo que su énfasis en el bajo nivel de la anatomía española era erróneo. Por el contrario, el saber anatómico en este país estaba muy extendido; incluso la obra más famosa de aquel período *De humani corporis fabrica*, de Vesalio, ya era bien conocida en España.

Una de las más importantes conclusiones es el respeto de Valverde a las autoridades. En su obra utiliza la teoría de la fisiología humoral, la concepción funcional del cuerpo humano y la teleología. También practicaba vivisecciones, cuyos raíces son atribuidas a los médicos de Alejandría.

Su superación de las ideas antiguas se encuentra en su metodología de la descripción del cuerpo humano en la que Valverde no sigue a Galeno sino a Vesalio. Otro hecho importante es que Valverde describe la circulación pulmonar, que no se encuentra ni en la obra de Galeno ni en la vesaliana.

En mi trabajo he llegado a la conclusión de que Valverde seguía principalmente dos concepciones tradicionales de la anatomía, que fueron restituidas en el Renacimiento: la de Vesalio, que revisó la obra galénica, y la de Realdo Colombo, que seguía los Alejandristas. Por otra parte, la tercera concepción de Aristoteles no se encuentra en la obra de Valverde.

Uno de mis propósitos era referir en qué medida Valverde sigue a Vesalio, descubriendo que Valverde rechaza varias veces sus escritos para mostrarse más de acuerdo con las posturas de Colombo.

En la obra de Valverde pueden encontrarse interesantes aspectos filosóficos. Así, junto a la teleología o la teoría de pneumas de Platon, también puede apreciarse la presencia de la exaltación del hombre como ser racional, lo que representa la genial obra de Dios.

Por último, cabe destacar de Valverde el fuerte acento presente en *Historia*: respecto a la experiencia de la observación.

PŘÍLOHY

Padovské anatomické divadlo navržené Hieronymem Fabriciem, 1595 (obr. 1)

Valverdeho vyobrazení vivisekce (obr. 2)

Kostlivec opřený o stůl převzatý Valverdem od Vesalia (obr. 3)

Valverdeho portrét na přední straně italského vydání *Historie* (obr. 4)

Iniciály NB na Valverdeho ilustracích (obr. 5)

Nicolás Béatrizet – archeologicko-mýtické rytiny (obr. 6)

Gaspar Becerra – *Jovellanos* (obr. 7)

Příklad Valvedeho znázornění dvou figur na jedné desce (obr. 8)

Valverdeho originální vyobrazení těhotné ženy ve vzpřímené poloze (obr. 9)

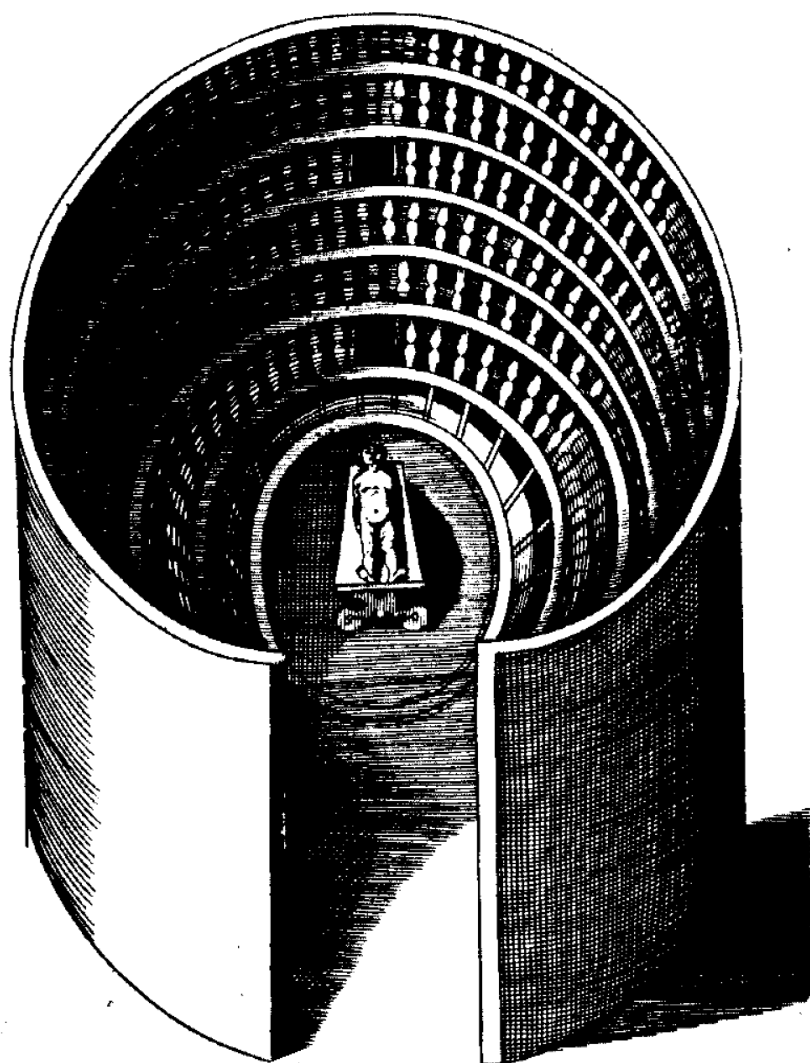
Hombre muscular desollado (obr. 10)

Komparace profilů Valverdeho *hombre muscular desollado* a osoby stojící za Svatým

Bartolomeem (obr. 11)

Michelangelo – *Poslední soud* (obr. 12)

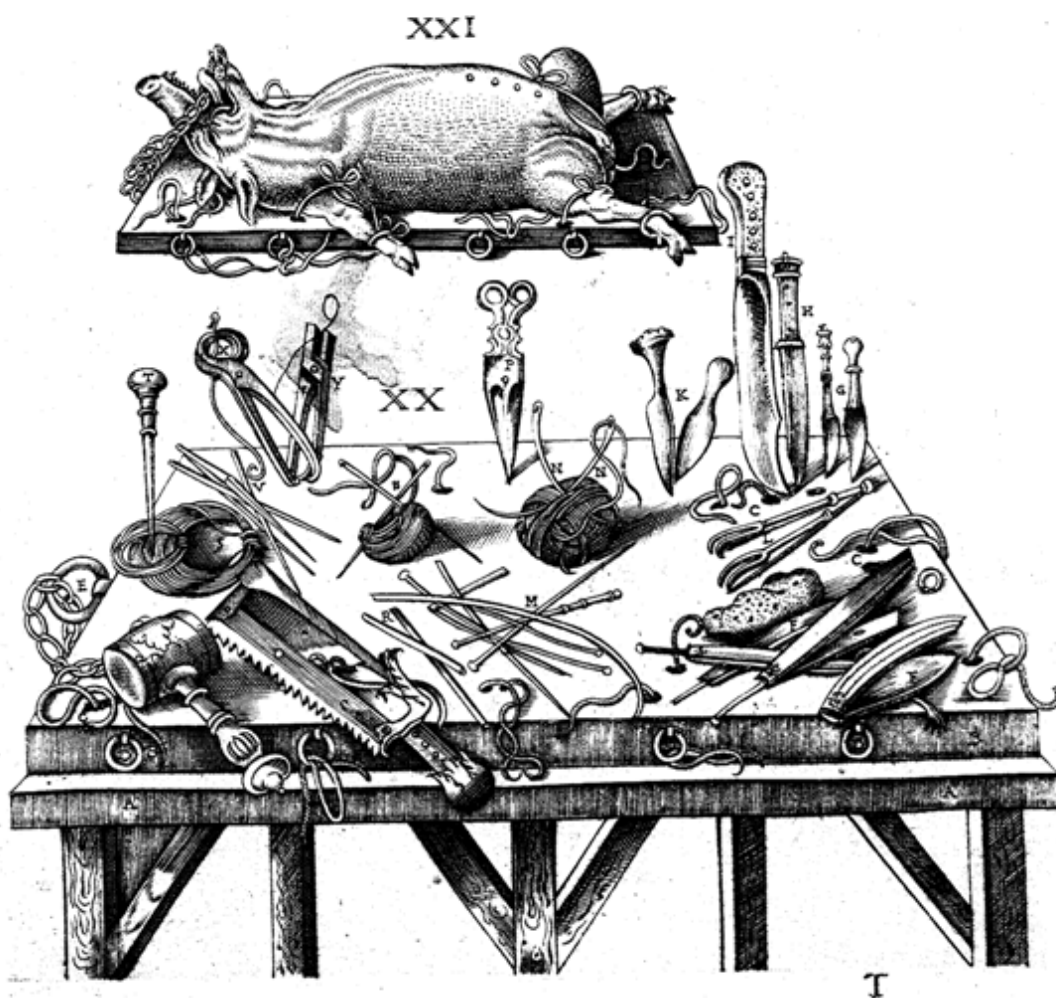
Příklad iniciál ve Valverdeho díle (obr. 13)

Obr. 1

Padovské anatomické divadlo navržené Hieronymem Fabriciem, 1595

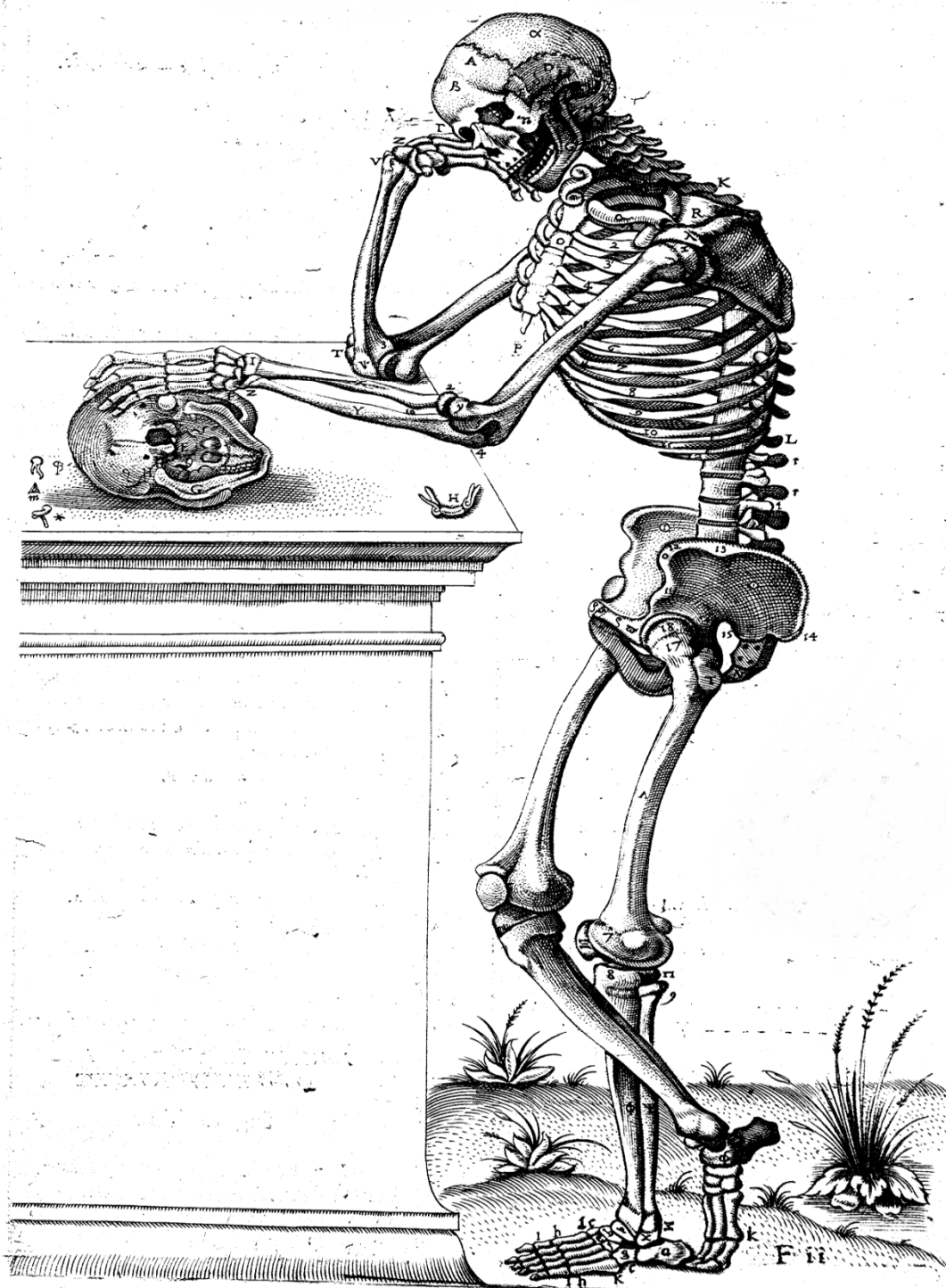
FINDLEN, P., Anatomy Theaters, Botanical Gardens and Natural History Collections, in: PARK, K. – DASTON, L., *The Cambridge History of Science*, PARK, K. - DASTON, L. (eds). *The Cambridge History of Science, Vol. III : Early modern Science*. New York: Cambridge University Press, 2006, ISBN 978-0- 521-57244-6, s. 279.

Obr. 2

Valverdeho vyobrazení vivisekce

VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2, s. 279.

Obr. 3

Kostlivec opřený o stůl převzatý Valverdem od Vesalia

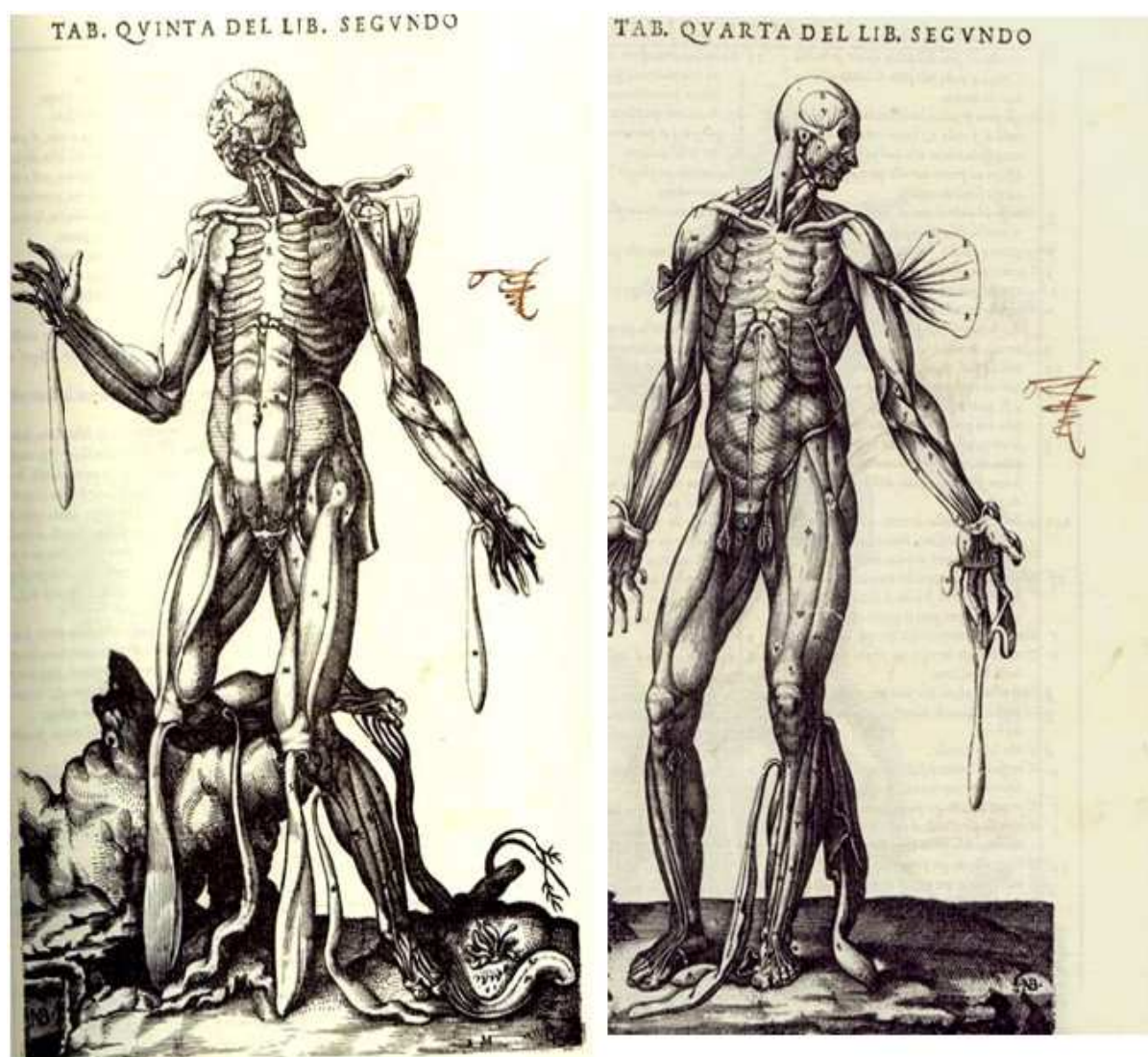
VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2.

Obr. 4

Valverdeho portrét na přední straně italského vydání *Historie*

ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 1, dostupné na: <http://www.asociacioneshat.com>

Obr. 5
Iniciály NB na Valverdeho ilustracích

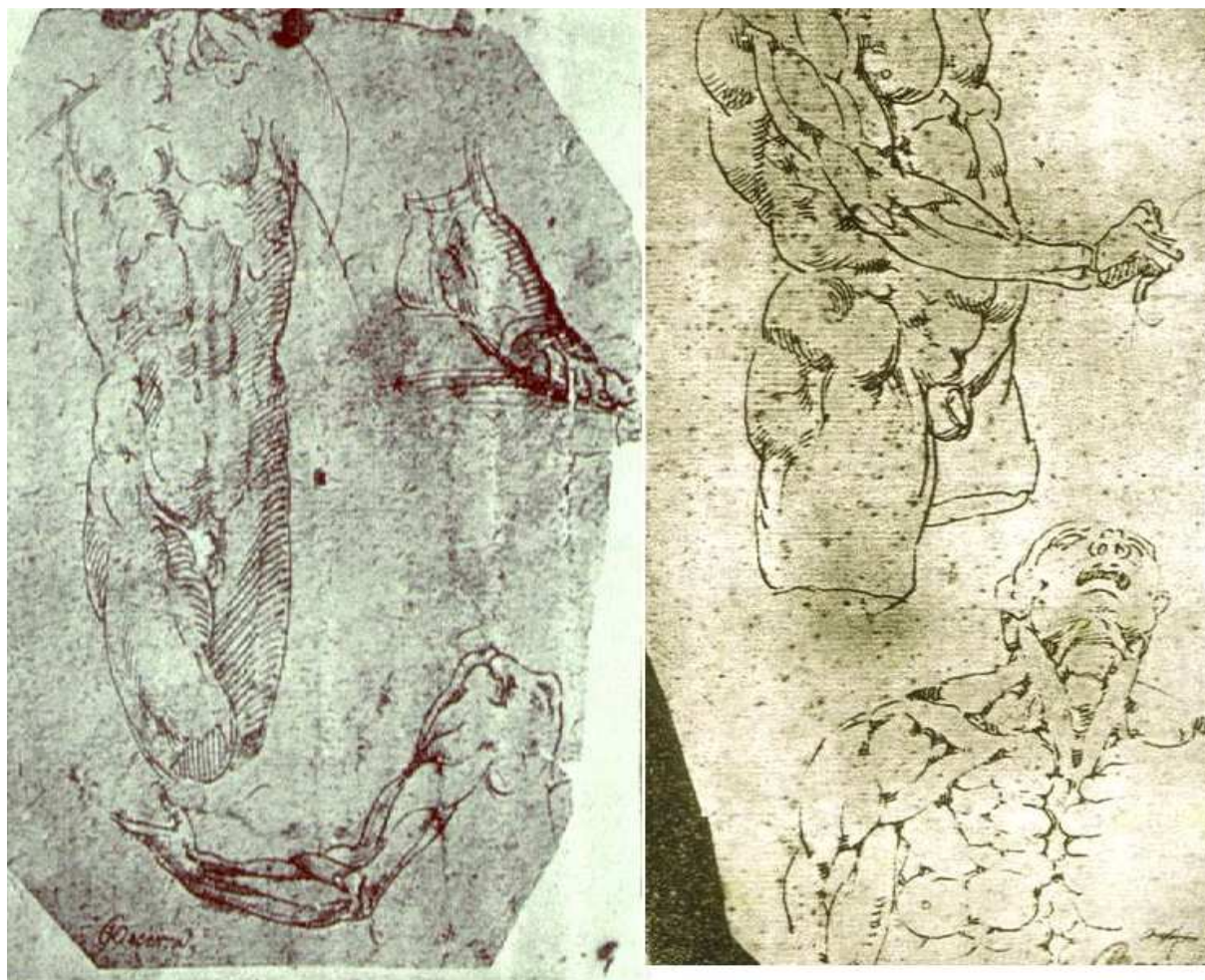
ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 5, dostupné na:
<http://www.asociacionseshat.com>

Obr. 6

Nicolás Béatrizet – archeologicko-mýtické rytiny

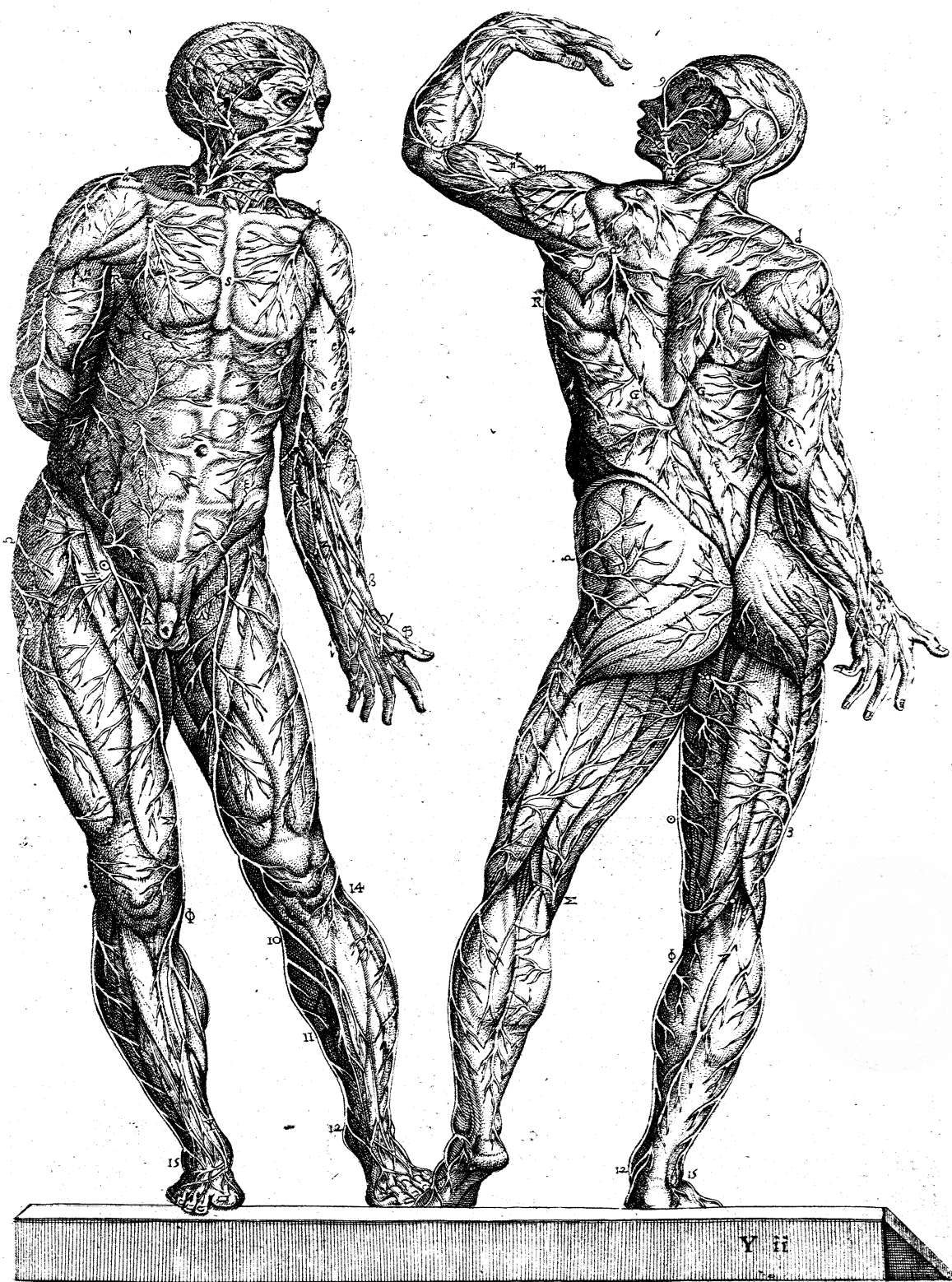
ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 4, dostupné na: <http://www.asociacionseshat.com>

Obr. 7

Gaspar Becerra – *Jovellanos*

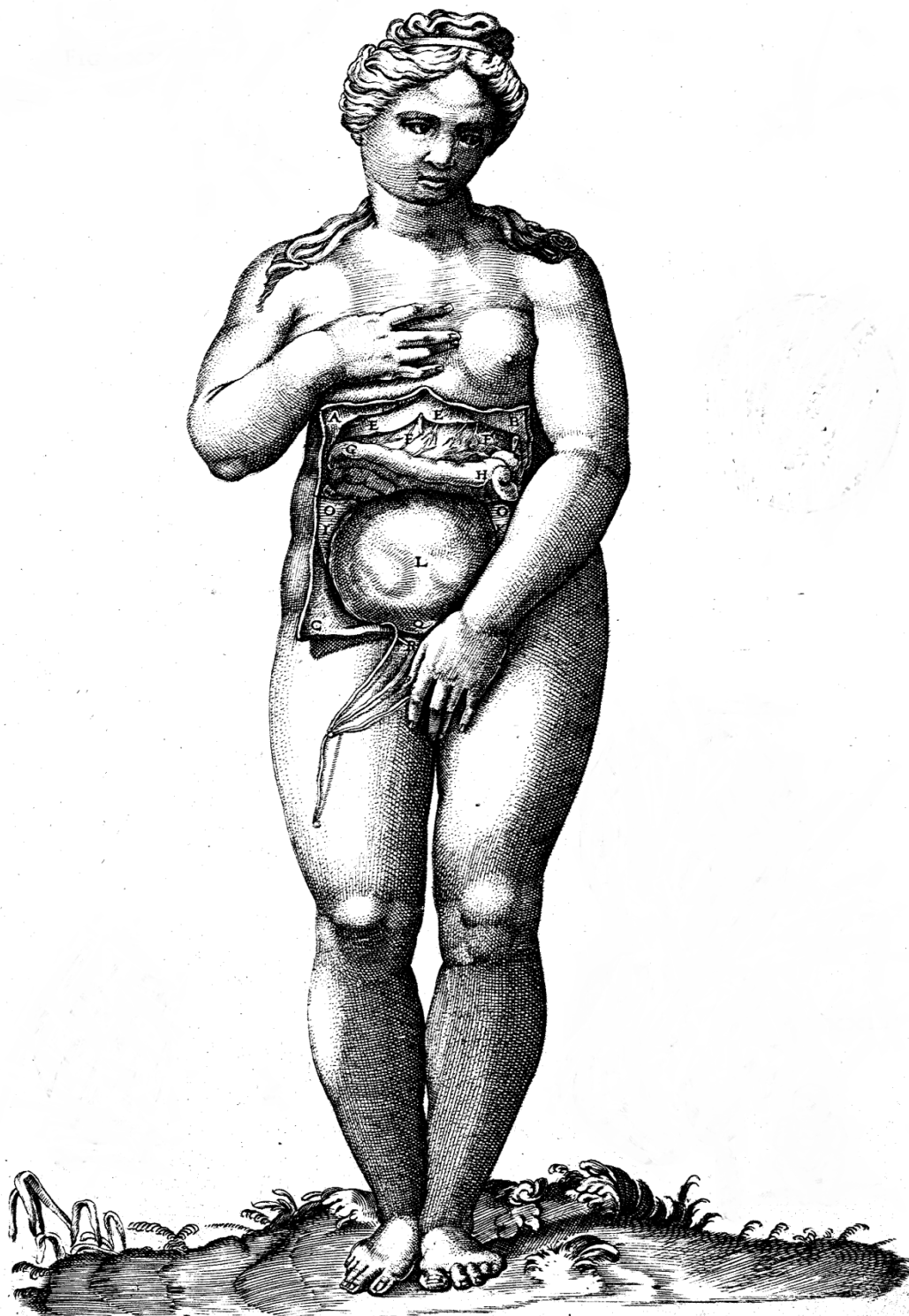
ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 3, dostupné na: <http://www.asociacioneshat.com>

Obr. 8

Příklad Valvedeho znázornění dvou figur na jedné desce

VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2, s. 313.

Obr. 9

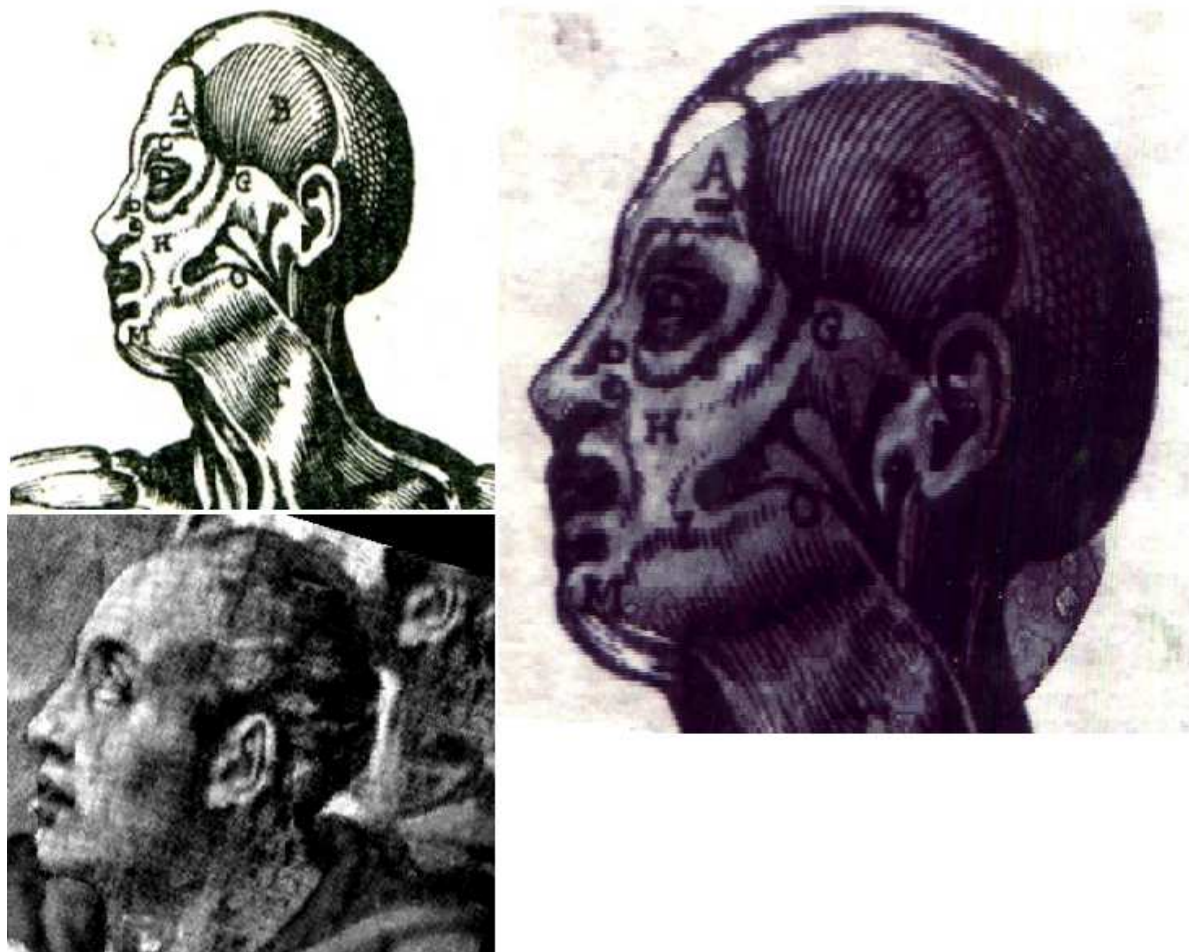
Valverdeho originální vyobrazení těhotné ženy ve vzpřímené poloze

VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2, s. 242.

Obr. 10
Hombre muscular desollado

VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2, s. 166.

Obr. 11

Komparace profilů Valverdeho *hombre muscular desollado* a osoby stojící za San Bartolomeem

ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 7, dostupné na: <http://www.asociacioneshat.com>

Obr. 12

Michelangelo – *Poslední soud*

ARAGUZ, A. M. *Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco*, s. 6, dostupné na: <http://www.asociacionseshat.com>

Obr. 13

Příklad iniciál ve Valverdeho díle

VALVERDE de HAMUSCO, J. *La historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores, 1998, ISBN 84-87-98848-2, s. 214, 286, 297, 343.